

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: koolieelse lasteasutuse pedagoog

Moonika Suurmaa

LASTEAIALOÕPETAJATE KIRJELDUSED LASTE SOTSIAALSETE JA ENESEKOHASTE
OSKUSTE ARENDAMISVIISIDEST LASTEAIAS

magistritöö

Juhendaja: hariduse juhtimise lektor, PhD (pedagoogika) Heiki Krips

Tartu 2018

Resümee

Lasteaiaõpetajate kirjeldused laste sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisviisidest
lasteaias

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas on välja toodud sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste eeldatavad arengutulemused. Seega tuleb lasteaiaõpetajal toetada laste sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengut, viies läbi erinevaid tegevusi. Magistritöö eesmärk oli välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid arendamisviise nad kasutavad, et saavutada koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad arengutulemused sotsiaalsetes ja enesekohastes oskustes. Uurimistöö oli kvalitatiivne, mille empiirilise osa andmeid koguti poolstruktureeritud individuaalintervjuudega kaheksalt õpetajalt. Andmeid analüüsiti kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodiga.

Sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisviisidena toodi välja arutelu, modelleerimist, rolli- ning situatsioonimängu ja ühis- ning grupitööd. Õpetajate kirjeldustest selgus, et sotsiaalsete oskuste juures tegelevad nad erinevate tegevuste abil lapse oskusega tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada. Rõhutamist väärrib see, et uuritavad pööravad suurt tähelepanu lapse algatusvõime ja loovuse arendamisele ning kasutavad selleks mitmekesiseid arendamisviise. Kuigi riiklikus õppekavas on laste sotsiaalsed ja enesekohased oskused eraldi välja toodud, selgus tulemuste analüüsil, et mitmel juhul arendatakse neid oskusi sama tegevuse kaudu korraga. Märkimist väärrib, et kuigi uuritud õpetajad kirjeldasid sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamise viise ja võtteid, ei kirjeldanud nad seda, kuidas neid oskusi süsteemselt ja järjekindlalt arendada.

Märksõnad: sotsiaalsed oskused, enesekohased oskused, lasteaiaõpetaja, sotsiaalsete oskuste arendamisviisid, enesekohaste oskuste arendamisviisid.

Abstract

Kindergarten teachers' descriptions of methods for developing children's social and self-management skills in kindergarten

The expected developmental outcomes of social and personal skills have been outlined in the national curriculum for pre-school child care institutions. Therefore, kindergarten teachers have to support the development of children's social and self-management skills by doing various activities. The aim of the Master's thesis was to find out, based on descriptions by kindergarten teachers, which development methods they use to achieve the expected outcomes for 6-7-year-olds in social and self-management skills stipulated in the national curriculum for pre-school child care institutions. The research was qualitative with empirical data collected from semi-structured interviews conducted with eight teachers. The data were analysed by using a qualitative inductive content analysis method.

Discussion, modelling, role and situation play, joint and group work were mentioned as methods for developing social and self-management skills. From the teachers' descriptions it appeared that in case of social skills they do various activities focusing on children's skills to deal with and resolve disagreements in the event of a quarrel. It is worth emphasising that the people under research pay great attention to the development of children's initiative and creativity and use diverse methods to achieve that. Although the national curriculum outlines children's social and self-management skills separately, the analysis of the results revealed that in several cases those skills were developed simultaneously through the same activity. It is worth noting that although the teachers under research described methods and techniques for developing social and self-management skills, they did not describe how to develop those skills systematically and consistently.

Keywords: social skills, self-management skills, kindergarten teacher, methods for developing social skills, methods for developing self-management skills.

Sisukord

Sissejuhatus	5
Teoreetilised lähtekohad.....	7
Sotsiaalsed oskused	7
Sotsiaalsete oskuste arendamisviisidest	8
Enesekohased oskused	12
Enesekohaste oskuste arendamisviisidest.....	14
Metoodika.....	17
Valim.....	17
Andmekogumine	17
Andmeanalüüs	18
Tulemused	20
Arendamisviisid, mida lasteaiaõpetajad kasutavad, et saavutada laste sotsiaalsed oskused	20
<i>Esinemisoskus</i>	21
<i>Suhtlemisel teistega arvestamine</i>	22
<i>Oskus luua ja hoida sõprussuhteid</i>	28
Arendamisviisid, mida lasteaiaõpetajad kasutavad, et saavutada laste enesekohased oskused.....	35
<i>Emotsionaalne tarkus</i>	36
<i>Sobilik käitumine</i>	39
<i>Enesega toimetulek</i>	41
<i>Algatusvõime ja loovus</i>	44
<i>Lapse positiivne minapilt</i>	46
Arutelu.....	48
Uurimistöö kitsaskohad ja praktiline väärtus	52
Tänuõnad	53
Autorsuse kinnitus	53
Kasutatud kirjandus	54
Lisa 1. Väljavõte koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011)	
Lisa 2. Väljavõte uurija päevikust	

Sissejuhatus

Tänapäeva haridussüsteemis hinnatakse kõrgelt lisaks akadeemilistele teadmistele üha enam lapse oskust toime tulla erinevates olukordades, teha koostööd, kirjeldada oma emotsioone ja suutlikkust enda käitumist juhtida. Eesti Koostöö Kogu, Eesti Haridusfoorumi ja Haridus- ja Teadusministeeriumi ühistöös koostatud kavandis „Eesti hariduse viis väljakutset – haridusstrateegia 2012-2020“ on esitatud Eesti hariduse viis väljakutset, millest esimene käsitleb liikumist arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse poole. Meetmetena on muuhulgas nimetatud konstruktivistlike ja koostööpõhiste õpimudelite juurutamist ja sotsiaalsete kompetentside – suhtlemis- ja läbirääkimisoskused, kriitiline mõtlemine, pingetaluvus, koostöövalmidus ja eestvedamine, eneseregulatsioonioskus, arutus- ja esinemisoskus – arendamist lastes (Eesti hariduse viis väljakutset..., 2011).

Sotsiaalsete teadmiste, oskuste ja väärtushinnanguliste hoiakute kujundamine on üks tähtsamaid kasvatusülesandeid ja selleks, et laps saaks hakkama teistega, tuleb tal teadvustada enda oskusi, emotsioone ning juhtida oma käitumist (Männamaa & Marats, 2009). Mitmed uurimused on kinnitanud, et sotsiaalsed oskused (Han, 2014) ja sotsiaal-emotsionaalsed oskused mõjutavad lapse akadeemilist edasijõudmist (Curby, Brown, Bassett & Denham, 2015; Denham, Bassett, Zinsser & Wyatt, 2014) ning suhteid eakaaslastega (McClelland, Morrison & Holmes, 2000). Samuti on leitud seoseid eneseregulatsioonioskuse ja lapse koolivalmiduse saavutamise, koolis hakkamasaamise ja hilisema akadeemilise edukuse vahel (Willis & Dinehart, 2014).

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2011) on sotsiaalseid oskusi käsitletud kui lapse oskust teistega suhelda, tajuda iseennast ja teisi, omaks võtta üldtunnustatud tavasid ning käituda eetilistest tõekspidamistest lähtuvalt. Enesekohaseid oskusi on kirjeldatud kui lapse suutlikkust eristada ja teadvustada oma oskusi, võimeid, emotsioone ning juhtida oma käitumist (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2011). Seega on enesekohased oskused seotud rohkem iseendaga ja sotsiaalsed oskused seostuvad erinevates olukordades hakkamasaamisega. Kuigi need oskused on omavahel tihedalt seotud, on magistritöös neid oskusi eristatud, et saada selgem ülevaade õpetaja tegevustest.

On eeldatav, et 6-7aastane lasteaia lõpetaja on sotsiaalsetes ja enesekohastes oskustes jõudnud teatud tasemele. Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas on eeldatavad oskused välja toodud, kuid pole kirjas, kuidas õpetaja need saavutab. Lasteaiaõpetajal tuleb endal leida viisid ja meetodid, kuidas eeldatavate oskusteni jõutakse.

Õpetajad kasutavad erinevaid arendamisviise laste sotsiaalsete oskuste arendamiseks, nt modelleerimist (Green et al., 2017; Lemmon & Green, 2015), rollimänge (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008; Reunamo et al., 2014), sotsiaalseid jutte (Lynch & Simpson, 2010), reegleid (Daniels & Stafford, 2004). Enesekohaste oskuste arendamisviisidest on varem märgitud grupid (Kangas, Ojala, Venninen, 2015), hommikuringe (Collins, 2013), lavastusmänge (Willis & Dinehart, 2014), vabamängu (Rekstad, 2016). Varasemalt on uuritud sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamist. Sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste alla kuulub aga palju üksikoskuseid ja selle kohta, kuidas neid üksikoskusi eraldi arendada, on uurimusi vähe. Magistritöö uurimisprobleem on järgmine: millistel viisidel lasteaiaõpetajad arendavad 6-7aastaste laste sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi? Lähtuvalt sellest on magistritöö eesmärk välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid arendamisviise nad kasutavad, et saavutada koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad arengutulemused sotsiaalsetes ja enesekohastes oskustes. Lähtuvalt eesmärgist püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid sotsiaalseid oskusi saavutada?
2. Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid enesekohaseid oskusi saavutada?

Teoreetilised lähtekohad

Sotsiaalsed oskused

Erialakirjanduses võib leida mitmeid termineid, mida kasutatakse ühel ajal väljendiga sotsiaalsed oskused (Keltikangas-Järvinen, 2011; Tropp & Saat, 2008). Keltikangas-Järvinen (2013) on eristanud mõisteid sotsiaalsus (*sociability*) ja sotsiaalsed oskused (*social skills*). Kui sotsiaalsus on kaasa sündinud, siis sotsiaalseid oskusi õpitakse ja need võimaldavad toime tulla kaasinimestega, seejuures on oluline situatsiooni analüüsioskus, teise inimese meeleolude mõistmine, oskus lahendada rahumeelselt probleeme ja valmidus teha kompromisse. Veel kuulub sotsiaalsete oskuste alla piisav hulk probleemilahendusmudeleid ja suutlikkus ette näha, millega üks või teine olukord tõenäoliselt päädib.

Lynch ja Simpson (2010) on kirjeldanud sotsiaalseid oskusi kui õpitud käitumist, mille abil saab inimene efektiivselt suhelda. Erialakirjanduses on veel kasutusel mõiste sotsiaalne kompetentsus (*social competence*). Keltikangas-Järvinen (2013) on laste sotsiaalse kompetentsuse all pidanud silmas suutlikkust sobituda seltskonda, osata seada sihte ja neid saavutada, saada hakkama erinevates suhtlemissituatsioonides, luua sõprussuhteid ja olla hinnatud kaaslane.

Denham jt (2003) on kirjutanud, et sotsiaalsete oskuste all mõistetakse sageli prosotsiaalset käitumist (*pro-social behavior*), mida nad on kirjeldanud kui abistavat käitumist, kus lapsed jagavad, abistavad ja vahetavad infot.

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2011) on sotsiaalseid oskusi käsitletud kui lapse oskust teistega suhelda, tajuda iseennast ja teisi, omaks võtta üldtunnustatud tavadid ning käituda lähtuvalt eetilistest tõekspidamistest. Männamaa ja Marats (2009) on eelkooliealiste laste sotsiaalsete oskustena nimetanud abistamist, lohutamist ja jagamist.

Mitme uurimuse järgi on sotsiaalsed oskused ja muud valdkonnad omavahel seotud. Vitiello ja Williford (2016) on leidnud, et koolieelikute ebapiisavad sotsiaalsed oskused mõjutavad nende akadeemilist edukust. Uurimuse autorid tõid välja, et lapsed, kellel olid head sotsiaalsed oskused, tulid paremini toime antud ülesannetega ja neil olid paremad akadeemilised tulemused keele- ja kirjaoskuses võrreldes lastega, kelle sotsiaalsed oskused ei olnud nii head. Jones, Greenberg ja Crowley (2015) on leidnud oma pikaajalises uurimuses seoseid lapse sotsiaalse kompetentsuse ja hilisema ea sotsiaalse toimetuleku vahel. Need lapsed, kes olid lapseas sotsiaalselt kompetentsemad, olid täiskasvanueas kõrgemalt haritud, neil oli parem töökoht, vähem kriminaalkaristusi ja parem vaimne tervis.

Mitmed uurijad, nagu Lemmon ja Green (2015) ning McClelland jt (2000), on välja toonud, et lasteaiaiga on lapse sotsiaalsete oskuste omandamisel oluline periood. Seetõttu peab õpetaja märkama ja teadlikult toetama lapse arengut, et laps saaks paremini hakkama suhetes ning üheskoos tegutsedes. Lasteaiaõpetaja tugineb oma töös koolieelse lasteasutuse riiklikule õppekavale (2011), kus on kirjas, et õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6-7aastane laps:

1. püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestlustes;
2. tahab ja julgeb suhelda – huvitub suhetest ja tunneb huvi teiste vastu;
3. hoolib teistest inimestest, osutab abi ja küsib seda vajadusel ka ise;
4. osaleb rühma reeglite kujundamisel;
5. oskab teistega arvestada ja teha koostööd;
6. loob sõprussuhteid;
7. saab aru oma-võõras-ühine tähendusest;
8. teeb vahet hea ja halva käitumise vahel;
9. mõistab, et inimesed võivad olla erinevad;
10. järgib kokkulepitud reegleid ja üldtunnustatud käitumisnorme;
11. selgitab enda seisukohti (para 14).

Lapsel tuleb toime tulla erinevates situatsioonides ja suhelda erinevate inimestega ja lisaks kodule kujundab lapse sotsiaalseid oskusi lasteaia toimuv (Denham, 2006). Teistega suheldes saab laps harjutada näiteks koostööoskust, kompromisside tegemist, otsuste langetamist ja probleemide lahendamist (Saat, 2005). Sotsiaalsed oskused ei ole sünnipärased ega kujune iseenesest, vaid neid õpitakse kogemuste ning kasvatuse kaudu (Keltikangas-Järvinen, 2013). Seega tuleb lasteaiaõpetajal pöörata tähelepanu lapse sotsiaalsete oskuste arendamisele ja aidata kaasa tema sotsiaalse kompetentsuse kujunemisele.

Sotsiaalsete oskuste arendamisviisidest

Laste sotsiaalsete oskuste arengut saab õpetaja toetada erinevatel viisidel, aga seejuures on oluline süsteemsus ja järjekindlus (Jürjen & Haili, 2017). Han (2014) on kirjutanud, et esmalt vajab õpetaja ise õpetust, kuidas sotsiaalseid oskusi lastele õpetada ja paremini arendada, et toetada laste sotsiaalset toimetulekut. Ühe võimalusena on ta näinud konkreetsete õppeprogrammide loomist.

Sotsiaalsete oskuste arendamiseks on välja töötatud mitmeid meetodikaid ja programme. Ameerika uurijad on leidnud, et prosotsiaalseid oskusi aitab suurendada ja käitumisprobleeme vähendada sekkumismeetod SEL (*social and emotional learning*)

(Kramer, Caldarella, Young, Fischer & Warren, 2014). Sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste õppes keskendutakse eneseteadlikkuse (oskus oma emotsioone ära tunda), enesejuhtimise (emotsioonide juhtimine, enesekontroll), sotsiaalse tundlikkuse (kuidas olla empaatiline teiste suhtes), suhtlemisoskuse (positiivsete suhete loomine) ja oskusele teha teadlikke valikuid (oskus teha eetilisi valikuid) arendamisele (Zins, Bloodworth, Weissberg & Walberg, 2007). Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor ja Schellinger (2011) on toonud oma uurimuses välja, et sotsiaal-emotsionaalne õppimine vähendab lastes agressiivsust ja tekitab neis positiivseid hoiakuid nii enda kui teiste suhtes, samuti suurendab abistavat käitumist ja tõstab akadeemilist võimekust. Eestis on paljud lasteaiad võtnud kasutusele õppeprogrammi „Samm-sammult“, milles keskendutakse lapse sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste õppele (Samm-sammult, s.a.).

Põngerjaõpetus (Furman, 2012) on programm, mis põhineb arusaamisel, et lastel esinevad probleemid, sh käitumishäired, tulenevad sellest, et lapsel puudub või on nõrgalt arenenud oskus, mida ta vajab probleemi lahendamiseks. Programmis läbitakse viisteist sammu, mille käigus eeldatavalt laps omandab konkreetse oskuse. Furman on oskuste õpet kirjeldanud kui lõbusat süsteemset mängulist tegevust, mille käigus püütakse leida erinevaid võimalusi, kuidas probleemset situatsiooni tõlgendada ja lahendada.

Rogers (2008) on kirjutanud käitumistaastuse programmist, mis on levinud koolides, kuid on sobilik ka koolieelsele eale. Ta on kirjeldanud programmile iseloomulikke etappe järgmiselt: tuvastatakse ebasobiv käitumine, mida soovitakse muuta; toimub arutelu, milline on ebasobiva käitumise mõju; õpetaja mudeldab sobiva käitumise; laps harjutab sobivat käitumist ja õpetaja tagasisidestab; õpetaja julgustab sobivat käitumist kasutama. Rogers on sobiva käitumise õpetamiseks nimetanud järgmisi võtteid ja vahendeid: peegeldamine, vihjepildid, mudeldamine, harjutamine, tagasisidestamine, enesejälgimine.

Eestis on paljudes lasteaeades kasutusel kiusamist ennetav metoodika „Kiusamisest vabaks“, mida kasutatakse lastele sotsiaalsete oskuste õpetamiseks ja kiusamiskäitumise ennetamiseks (Kiusamisest vabaks, s.a). Õigeid sotsiaalseid käitumismudeleid õpetatakse lastele mänguliselt ja selleks on välja töötatud metoodiline materjal (Laidvee, Kasela & Laidvee, 2014). Metoodikas kasutatakse erinevaid vahendeid ja tegevusi. Metoodika sümbol on sõber karu, kes on lapsele toeks lastekoosolekutel, kus käsitletakse tunnetega ja laste omavaheliste suhetega seotud teemasid (Kiusamisest vabaks, s.a). Näitliku vahendina on välja töötatud vestluskaardid, mis kujutavad erinevaid olukordi ja aitavad õpetajal teemakohaseid vestlusi läbi viia (Laidvee et al., 2014). Piht, Talts ja Nigulas (2016) on uurinud programmi mõju koolilastele ja leidnud, et programmis osalenud lapsed on kaaslaste suhtes tolerantsemad

ja arvestavamad ning oskavad paremini arutleda väärtuste, nt austus, tolerantsus, julgus, teemal.

Lasteaias on lapsele kõige suurem eeskuju õpetaja. Daniels ja Stafford (2004) on märkinud, et õpetaja on eeskujuks lastele siis, kui ta käitub ja väljendab oma emotsioone sobivalt, peab kõikidest lastest lugu ja on koostööaldis. Gallagher, Dadisman, Farmer, Huss ja Hutchins (2007) on leidnud oma uurimuses, et üldjuhul on lapsed, kellel on õpetajaga lähedased suhted, sotsiaalselt kompetentsemad. Gordon (2006) on nentunud, et õppimine ja õpetamine saavad olla tõhusad vaid juhul, kui õpetaja ja lapse vahel on head suhted. Tropp ja Saat (2010) on rõhutanud, et õpetaja saab lastega luua ja hoida häid suhteid, kui on toetav ja aktsepteeriv, lapsele kättesaadav, pakub parimat võimalikku eeskuju ning on ennast kehtestav, kuid seejuures konflikti korral mitte last kahjustav, vaid mõlemale osapoolale vastuvõetavat lahendust leidev. Murrik (2017) on kirjutanud, et õpetaja saab lapse sotsiaalseks ja emotsionaalseks arenguks toetava õhustiku luua, kui kuulab last ja vahendab lastevahelisi probleeme viisil, mis võimaldab lastel üksteisest aru saada ja ise lahendusi leida.

Sotsiaalsete oskuste arendamisel lasteaias kasutatakse veel võtteid, nagu tagasiside andmine ja rühmareeglite kasutamine. Daniels ja Staffordi (2004) sõnul vajavad lapsed selgeid kokkuleppeid ja reegleid, mille abil saab õpetaja aidata lastel paremini mõista, millal nad käituvad sotsiaalselt vastuvõetavalt. Tropp ja Saat (2010) on välja toonud, et oluline on lapse käitumise tagasisidestamine, sest positiivne tagasiside annab lapsele märku sellest, et käitumine oli õige ja vajalik. Rühmareeglid aitavad tagada rühmas korda ja lapsed mõistavad paremini, mis on lubatud ja mis mitte. Daniels ja Stafford (2004) on pidanud oluliseks, et rühmareeglid on konkreetsed, jaatavas sõnastuses, lihtsalt mõistetavad ja välja töötatud koos lastega. Krull (2000) on märkinud, et õpetaja peab olema järjepidev reeglitest kinnipidamise nõudmisel, sest ebajärjekindlus tekitab lastes segadust.

Kearney (2015) on kirjutanud käitumise kinnitamise võttest (*reinforcement*), kus ebasobivale käitumisele järgneb tagajärg, mis lapsele ei meeldi, ja sobiva käitumise korral saab laps positiivset tagasisidet (kiitust). Lovaas (1998) on kirjeldanud sobiva käitumise kinnitamist, mis seisneb selles, et oodatud käitumist või ebasoovitava käitumise puudumist kinnitatakse millegi positiivse või lapse jaoks ihaldusväärsega. Ta on leidnud, et õpetaja saab sobivat käitumist kinnitada tasu abil, mis võib olla otsene, nt lapsele meeldiv tegevus, või sotsiaalne, nt verbaalne kiitus, tunnustus.

Gordon (2006) on kirjeldanud tehnikat, mis võimaldab lastevahelisi probleeme lahendada nii, et selle käigus areneks lapse sotsiaalsed oskused. Aluseks on täiskasvanu hooliv reageerimine: tüli korral suunab õpetaja lapsed teineteisega suhtlema, kuulates

aktiivselt, vajadusel peegeldades laste tundeid ja vajadusi. Nii saab õpetaja jätta vastutuse lahenduse leidmise eest lastele ja kui lapsed on ise lahenduse leidnud, on nad paremini nõus leitud lahendust ellu viima ja seeläbi on nad õppinud.

Üks võte sotsiaalsete oskuste arendamisel on veel modelleerimine. Sheridan ja Walker (1999) on kirjutanud, et sotsiaalseid oskusi saab sihipäraselt õpetada modelleerimise abil, kus omandatavat sotsiaalset oskust esitletakse viisil, mida laps saab jäljendada. Saat (2005) on toonud välja, et modelleerimine koosneb kolmest osast: sotsiaalse oskuse tutvustamine ja kirjeldamine, seejärel oskuse demonstreerimine, st sobiv käitumine näidatakse ette õpetaja või kaaslase poolt (samamoodi võib seda teha video või nukkude abil) ning viimase osana jäljendab laps sobivat käitumist ja saab sellele tagasisidet. Lemmon ja Green (2015) on näidanud, et jäljendamise kaudu arenevad lapse sotsiaalsed oskused. Nad on uurinud videote kasutamise mõju lapse käitumisele, kus kasutati enesemudeldamist (filmiti last ennast ja tema sobivat käitumist). Uurijad leidsid, et lapsed jäljendavad videos nähtud positiivset käitumist. Green jt (2017) on uurinud video modelleerimise mõju laste sotsiaalsetele oskustele. Nad kasutasid klassikalist video modelleerimist, kus demonstreeriti õpitavat sotsiaalset oskust ja pärast seda lapsed jäljendasid videos nähtud käitumist. Uurimuses leiti, et video modelleerimise abil paranesid lasteaialaste sotsiaalsed oskused, eriti oskused, mis puudutavad paaristööd ja suhtlemist täiskasvanutega.

Laste sotsiaalset kompetentsust aitab soodustada mäng (Ugaste, 2017) ja suur osa lasteaiapäevast veedetakse koos mängides. Reunamo jt (2014) on leidnud seoseid lapse loovuse, mängu ja sotsiaalsete oskuste vahel. Leiti, et loovamad lapsed suudavad kergemini eakaaslastega kontakte luua, on paremad suhtlejad ja osalevad aktiivsemalt koostegevustes. Õpetajad kasutavad lasteaias sageli mängulisi tegevusi, et toetada lapse arengut (Kangas et al., 2015; Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008). Daniels ja Stafford (2004) on märkinud, et õpetajal on oluline ergutada lapsi kõige sobivamatele mängutegevustele, vajadusel juhendada asjakohaselt ja toetada mänguoskuste arengut toetavate tegurite abil: piisavalt aega mängimiseks, erinevad mängukeskkonnad, varuda mitmekesised mängumaterjalid. Sotsiaalse kompetentsuse üks oluline osa on lapse võime luua positiivseid suhteid eakaaslastega (Tropp & Saat, 2010). Pramling Samuelsson ja Asplund Carlsson (2008) on märkinud, et rollimängudes saab laps harjutada erinevates suhtlemissituatsioonides hakkamasaamist ja suhtlemist eakaaslastega. Männamaa ja Marats (2009) on märkinud, et prosotsiaalseid oskusi, nagu jagamine, info vahetamine ja abistamine, saab õpetada rollimängude abil. Tropp ja Saat (2008) on kirjeldanud, et õpetaja saab rollimängus anda lastele rollid, mida nad kehastavad, või esitab situatsiooni, kus lapsed peavad toime tulema.

Mängu käigus on roll lapse jaoks mudel, kuidas tuleb käituda ja selle kaudu laps õpib (Ugaste, 2017).

Veel üks viis, kuidas õpetajad saavad lapse sotsiaalseid oskusi arendada, on sotsiaalsed jutud. Lynch ja Simpson (2010) on kirjeldanud, et sotsiaalsetes juttudes kajastab õpetaja igapäevasituatsioone (nt kuidas mänguasja jagada) ja toob näite sellest, kuidas asjakohaselt käituda. Sotsiaalne jutt on soovitatavalt lühike (5-7 lauset) ja sisaldab tegevust kirjeldavat lauset, juhtnööre sisaldavaid lauseid, perspektiivi lauseid, mis kirjeldavad tegelaste mõtteid ja tundeid, ning meeldetuletavat lauset, mis meenutab lapsele, kuidas selles sotsiaalses situatsioonis käituda.

Sotsiaalsete oskuste arengut saab õpetaja toetada ka arutelusid läbi viies (Tropp & Saat, 2010). Autorid on välja toonud, et sobivad arutelud erinevatel teemadel: käitumise põhjus ja tagajärg, käitumisviiside sobilikkus ja tõhusus konkreetses olukorras, võimalikud alternatiivid. Hallap ja Padrik (2008) on kirjeldanud kujutletavate situatsioonide arutelu, mille käigus peab laps rääkima, kuidas situatsioonis osalenud tegelane end tunda võis. Lynch ja Simpson (2010) on kirjutanud, et õpetajad saavad sotsiaalsete oskuste õpetamisel kasutada juturaamatuid, mille põhjal saab arutelusid läbi viia, kus lapsed jagavad oma mõtteid ja tundeid ning arutlevad raamatutegelaste käitumise üle. Tropp ja Saat (2010) on oluliseks pidanud lapse tähelepanu juhtimist erinevatele suhtlemist ja käitumist mõjutavate märkide märkamisele kaaslaste ja ka lapse enese käitumises ja kirjeldatud oskust saab samuti harjutada arutelusid läbi viies.

Lasteaiaõpetaja saab ise valida arendamisviisid, kuidas ta riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastase lapse eeldatavate sotsiaalsete oskuste arengutulemusteni jõuab. Võimalik on kasutada erinevaid võtteid, nt reegleid, mängu, modelleerimist, sotsiaalseid jutte, arutelusid, metoodikat „Kiusamisest vabaks“, õppeprogrammi „Samm-sammult“ jm.

Enesekohased oskused

Enesekohased oskused on „erinevad oskused ja võimekused, mis käsitlevad tunnete väljendamise viise, usku enda võimekusse erinevate ülesannete lahendamisel, oma käitumise juhtimist ning omaduste ja oskuste kirjeldamist“ (Paavel, 2005, lk 97). Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi on enesekohased oskused lapse suutlikkus eristada ja teadvustada oma oskusi, võimeid, emotsioone ning juhtida oma käitumist.

Enamasti on võõrkeelses erialakirjanduses kasutusel eneseregulatsioonioskus (*self-regulation skill*). Williford, Vick Whittaker, Vitiello ja Downer (2013) on eneseregulatsioonioskust käsitlenud kui lapse suutlikkust koondada tähelepanu, tulla toime

emotsioonide ja oma käitumise juhtimisega ning vajadusel muuta enda käitumist vastavalt situatsioonile. Jewkes ja Morrison (2007) on kirjeldanud eneseregulatsioonioskust kui lapse oskust oma käitumist ette planeerida ja juhtida enda tundeid ning käitumist. Kangas jt (2015) on käsitlenud eneseregulatsioonioskuse juures eesmärkide püstitamisioskust, oskust oma käitumist kontrollida, algatusvõimet ja oskust toime tulla oma tunnetega. Eesti autori Mägi järgi on eneseregulatsioon „oskus kontrollida oma impulsse ning lõpetada või pidurdada mingi tegevus (isegi kui on soov seda jätkata) või alustada millegi tegemist (isegi kui seda ei taheta teha)“ (Mägi, 2010, lk 111).

Goleman (2015) on kasutanud mõistet emotsionaalne intelligentsus (*emotional intelligence*), mis koosneb järgmistest osadest: eneseteadlikkus, tujude kontrollimine, enesemotivatsioon, empaatia, suhetega toimetulemine. Seejuures on Goleman kirjeldanud eneseteadlikkust (*self-awareness*) kui oskust oma tunnetest aru saada ja nendel vahet teha, enesemotivatsioon (*self-motivation*) on suutlikkus liikuda kindla eesmärgi poole, empaatia on teiste inimeste tunnete mõistmine.

Bandura (1997) on kasutanud mõistet enesetõhusus (*self-efficacy*), mis tähendab usku oma võimesse lõpetada ülesanne ja saavutada püstitatud eesmärgid. Paavel (2005) on kirjutanud, et lapse enesetõhusust mõjutavad erinevad tõekspidamised ja arvamused. „Nende väljakujunemist ja iseloomu mõjutab lapse enesetaju ehk see, milliseid kogemusi ja kuidas laps enda kohta saab“ (Paavel, 2005, lk 102).

Seega on erialakirjanduses kasutusel erinevad mõisted, mis on kõik seotud enesekohaste oskustega, mis on esitatud riiklikus õppekavas.

Mitmed uurijad (Blackwell, Yeager, Mische-Lawson, Bird, Cook, 2014; Kangas et al., 2015) on kirjutanud, et eneseregulatsioonioskuse arendamisel on oluline osa alushariduses. Willis ja Dinehart (2014) on leidnud, et eneseregulatsioonioskus mõjutab koolivalmiduse saavutamist, lapse hakkamasaamist koolis ja ka hilisemat akadeemilist edukust. Ameerika uurijad on märkinud, et lapsed, kes oskavad enda käitumist juhtida ja kontrollida, suudavad paremini oma tähelepanu koondada, aru saada ja täita juhiseid, oodata enda järjekorda ning neil esineb harvem impulsiivset või agressiivset käitumist (McClelland et al., 2007a).

Lasteaiaõpetaja tugineb oma töös koolieelse lasteasutuse riiklikule õppekavale (2011), kus on kirjas, et õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6-7aastane laps:

1. suudab oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha, sobival viisil väljendada;
2. kirjeldab enda häid omadusi ja oskusi;

3. oskab erinevates olukordades sobivalt käituda ning muudab oma käitumist vastavalt tagasisidele;
4. algatab mänge ja tegevusi;
5. tegutseb iseseisvalt ja vastutab oma käitumise eest;
6. teab, mis võib olla tervisele kasulik või kahjulik ning kuidas ohutult käituda;
7. saab hakkama eneseteenindamisega ja tal on kujunenud esmased tööharjumused;
8. kasutab erinevaid vahendeid heaperemehelikult ning tegevuse lõppedes koristab enda järel (para 15).

Enesekohased oskused omandab laps järjepideva õpetamise, õppimise ja harjutamise abil ja see on aeganõudev protsess ning eelkoolieas on nimetatud oskuste väljakujunemisel märkimisväärne osa lapse perekonnal (Saarits, 2008). Siiski saab õpetaja erinevatel viisidel lapse enesekohaste oskuste arengut toetada ka lasteaias.

Enesekohaste oskuste arendamisviisidest

Enesekohaste oskuste arendamise juures on oluline keskkond. Mitmed uurijad (McClelland, Cameron, Wanless & Murray, 2007b) on kirjeldanud keskkonna olulisust lapse enesekohaste oskuste arendamisel, nt lapsekesksed tegevused, kus laps saab harjutada erinevaid oskusi: algatusvõime, valikute tegemine, erinevates käitumissituatsioonides toimetulemine. Ervin, Wash ja Mecca (2010) on märkinud, et enesekohaste oskuste arengut toetab Montessori pedagoogika. Montessori pedagoogikas on oluline õpikeskkond: õppevahendid, ülesehitus ja lapse vabadus ise tegevusi valida (Saul, 2014). Ervin jt (2010) on võrrelnud Montessori ja mitte Montessori pedagoogikat kasutavaid lasteaiaühmi ning leidnud, et Montessori pedagoogikat kasutatavates rühmades oskasid lapsed paremini erimeelsusi lahendada, vajasisid vähem õpetajapoolset juhendamist ja lapsed olid ennastjuhtivad ning ennastusaldavad. Saul (2014) on veel välja toonud, et vanemate laste eeskuju noorematele on positiivne ja seetõttu on õigustatud liitühmad, mis on iseloomulikud Montessori pedagoogikale. Kangase jt (2015) sõnul sobivad enesekohaste oskuste arendamiseks tegevused allrühmades, kuid ka see eeldab sobivat keskkonda. Paljud Eesti lasteaiaõpetajad kasutavad „Hea alguse“ programmi, kus on oluline osa keskkonnal. Rühmaruum on jagatud tegevuskeskusteks, töö toimub väikestes gruppides ja laps saab ise oma huvist lähtuvalt valida tegevused ning soodsa keskkonna mõjul toetab õpetaja lapse iseseisvust, oskust teha valikuid, algatusvõimet jt enesekohaseid oskusi (Põlluste, 2014). Autorid Eyre ja Eyre (2014) on kirjutanud, et õpetaja saab lapse eneseusalduse ja enesekindluse arengut toetada, kui loob keskkonna, kus laps saab võimaluse ise teha, ise otsustada, kuid seejuures on oluline õpetaja tagasiside.

Tagasiside andmine on samuti üks arendamisviis. Uurijad McClelland jt (2007b) on märkinud lapse enesekohaste oskuste arengu toetamise juures tagasiside olulisust. Näiteks on autorid välja toonud, et kui laps muutub rahutuks ega saa puslet kokku, siis küsib õpetaja lapselt, mis võib olla järgmine samm ja kui laps pakub välja, et leida tuleb kindla kujuga tükk, siis saab õpetaja kirjeldada puuduvat tükki ja abistada last selle leidmisel. Kui laps saab ülesandega hakkama, siis õpetaja kiidab teda ja nii on õpetaja toetanud lapse iseseisvust ja enesekindlust ülesandega hakkamasaamisel. Eesti autorid (Mägi, 2010; Paavel, 2005) on samuti välja toonud, et lapse enesekindlust ja usku enda võimetusse saab õpetaja toetada tagasiside ja kiituse abil.

Eelkooliealine laps õpib palju vaatluse teel, seetõttu on oluline õpetajal teadvustada, et ta on ise eeskuju ja justkui mudel lapse jaoks, kuidas emotsioone kogeda, väljendada ja ohjata (Daniels & Stafford, 2004). Ennok (2014) on tõdenud, et eelkooliealine laps ei oska veel oma psühholoogilisi karakteristikuid analüüsida, võrrelda ega hinnata ja enese kirjeldamisel kasutab ta konkreetseid väliseid tunnuseid ning tugevusi ja nõrkusi esitleb pigem tegevuse kaudu. Paavel (2005) on kirjutanud, et lapsele tuleb õpetada emotsioone kirjeldavat sõnavara, sest suutmatuse oma emotsioonile nimi anda ja neid teadvustada, on sageli põhjus, miks väikelaps ei suuda olukorrale sobivalt käituda. Ennok (2014) on koostanud metoodilise abimaterjali, kus on kirjeldatud tegevusi ja mängu, mis toetavad tundeakasvatust. Tugevate tunnetega toimetulemiseks on ta soovitanud õpetada lastele erinevaid võtteid ja selgitada ebasobiva käitumise tagajärgi.

Kõige loomulikum ja kohasem õppimisviis eelkoolieas laste jaoks on mänguline tegevus (Kangas et al., 2015; Saarits, 2008). Willis ja Dinehart (2014) on välja toonud lavastusmängu. Lavastusmängu tegevuse aluseks on mingi kirjandusteose süžee või lapsed võivad lavastusmängu teema ja sisu ise välja mõelda ning on leitud, et lugude läbimängimine aitab lapsel kaotada hirmu ja ebakindlust tundmatute või võõraste olukordade suhtes (Ugaste, 2017). McClelland jt (2007b) on välja toonud sotsiaaldraama mängud, kus õpetajad saavad luua situatsioone, mille käigus lapsed õpivad erinevaid enesekohaseid oskusi. Näiteks „koolimäng“, kus lapsed istuvad paigal ja kuulavad vaikselt ettelõetud juttu või mängitakse „järjekorras seismist“ ja seeläbi õpivad lapsed end kontrollima ja ennastjuhtivalt käituma. Rekstad (2016) on kirjeldanud vaba mängu kui õppemeetodit, mis aitab kaasa lapse sisemisest vajadusest tulenevale heale enesetundele ja toimetulemisele ning pakub seejuures rikkalikult võimalusi eneseregulatsiooni pädevuse osas.

Enesekohaseid oskusi saab toetada veel ringimeetodi abil. Enamik Eesti lasteaedades kasutatakse päeva alustamiseks ja terve rühmaga vestluste läbiviimiseks ringimeetodit

(hommikuringe). Collins (2013) on leidnud, et õpetajad viivad hommikuringe läbi muuhulgas sellepärast, et toetada lapse enesekohaste oskuste arengut. Näiteks areneb lapsel hommikuringis enesekindlus ja paraneb enesehinnang, kuna ta saab võimaluse rääkida terve rühma ees, sh on kokkulepitud viisaka vestlemise reeglid ja rühm kuulab ega kritiseeri. Soome uurimuse järgi toetavad õpetajad lapse enesekohaste oskuste arengut tegevustega, kus laps saab arutleda, läbirääkimisi pidada ja ettepanekuid teha (Kangas et al., 2015). Lown (2002) on kirjeldanud rühmatöö meetodit, kus lapsed istuvad ringis ja arutlevad etteantud teemal. Ta on leidnud, et uurimuses osalenud õpetajate hinnangul paranes meetodi abil laste enesehinnang ja suhtlemisoskus ning õpilased ise leidsid, et nad õppisid paremini tundma oma kaaslasi ja saadi grupis olla nendega, kellega tavaliselt ei olda.

Enesekohaste oskuste arendamiseks sobivad hästi juba sotsiaalsete oskuste juures kirjeldatud meetodikad „Kiusamisest vabaks“ ja õppeprogramm „Samm-sammult“, kuna mõlemas arendatakse lisaks sotsiaalsetele oskustele erinevate tegevuste kaudu lapse oskust ära tunda oma emotsioone ja nendega toimetulemist, samuti osavõtlikkust ja oskust iseseisvalt valikuid teha (Laidvee et al., 2014; Samm-sammult s.a.).

Enesekohaste oskuste üks oskus on lapse iseseisvus eneseteenindamisel. Saarits (2008) on kirjutanud, et eelkooliea lõpuks on lapsel välja kujunenud püsivad korra- ja hügieeniharjumused, mis on saavutatud järjekindla ja sihipärase õpetamise tulemusel. Seejuures on ta nentunud, et õpetaja ei tee lapse eest ea- ja jõukohaseid toiminguid ära, vaid laseb lapsel ise teha, kiites last hakkamasaamise korral.

Õpetaja saab laste enesekohast pädevust toetada mitmel viisil: soodsa keskkonna loomine, eeskujuks olemine, lapse toetamine ja tunnustamine tagasiside abil, emotsioonisõnavara ning võtete õpetamine, kuidas emotsioonidega toime tulla, mängud, meetodika „Kiusamisest vabaks“ ja õppeprogrammi „Samm-sammult“ kasutamine.

Metoodika

Uurimuses on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit, sest see võimaldab uurijal koguda mitmekülgset materjali, millest huvipakkuvaim valitakse välja alles analüüsi käigus (Lagerspetz, 2017). Andmekogumise instrumendina on kasutatud intervjuud, sest nii on võimalik saada põhjalikku teavet, vajadusel küsida lisaküsimusi ja võimaldab intervjuueeritaval oma seisukohti põhjendada (Laherand, 2008). Kuna uuriti lasteaiaõpetajate kirjeldusi ja seda teavet oleks arvuliselt väljendada ebaotstarbekas, siis valitigi kvalitatiivne uurimismeetod.

Valim

Valimi moodustamisel on lähtutud eesmärgipärase valimi moodustamise põhimõttest, kus uurija valib uuritavad isikud kindlate kriteeriumite alusel (Laherand, 2008; Õunapuu 2012). Peamine vastajate valiku kriteerium töös oli, et intervjuueeritavad on tegevad lasteaiaõpetajad, kes õpetavad 6-7aastaseid lapsi lasteaedades. Enne uurimuse läbiviimist küsiti esmalt meili teel nõusolekut lasteaia direktorilt ja seejärel lasteaiaõpetajalt. Nii lasteaia direktoritele kui intervjuueeritavatele tutvustati e-kirjas magistritöö teemat, eesmärki ja uurimisküsimusi. Samuti anti mõista, et uurimuses osalemine on vabatahtlik ja kogutud infot hoitakse konfidentsiaalsena ning lasteaia, rühma ega õpetajate nimesid tulemustega ei seostata.

Uurimuse läbiviimiseks pööruti viie lasteaia direktori poole, kellest kaks keeldus uurimuse läbiviimisest enda juhitud lasteaias. Põhjuseks toodi välja õpetajate ajapuudust, ühel juhul ei soovitud teemat käsitleda, kuna leiti, et valimi kriteeriumile vastav õpetaja on väheses kogemusega. Uurimuses oli nõus osalema 6 õpetajat, kes töötavad 6-7aastaste laste rühmas, ja 2 õpetajat, kes töötavad lasteaiarühmas, kus käivad erivanuselised lapsed, sh 6-7aastased. Uurimuses osalesid tegevõpetajad vanuses 36-54 aastat, osalejate tööstaaz lasteaiaõpetajana jäi vahemikku kuuest kuust 15 aastani ja kõik olid erialase kõrgharidusega. Valimis osalenud üks õpetaja, kes oli töötanud õpetajana pool aastat, oli enne õpetajaks saamist töötanud samas lasteaias õpetaja abina 4 aastat. Kõik intervjuueeritavad olid naissoost.

Andmekogumine

Lähtuvalt töö uurimisviisist on andmeid kogutud poolstruktureeritud intervjuudega. Intervjuul kasutati avatud küsimusi, et jõuda vastaja tegelikele mõtetele lähemale (Lagerspetz, 2017) ja võimaldada tal rääkida oma kogemuste ning näidete põhjal. Intervjuu küsimused koostati lähtuvalt magistritöö eesmärgist ja uurimisküsimustest ning intervjuul esitati järgmised küsimused:

1. Milliseid praktilisi tegevusi sa lastega läbi viid, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid sotsiaalseid oskusi saavutada? Mis tegevusi sa teed? Palun too konkreetseid näiteid tegevustest ja kirjelda neid.
2. Milliseid praktilisi tegevusi sa lastega läbi viid, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste enesekohaseid oskusi saavutada? Mis tegevusi sa teed? Palun too konkreetseid näiteid tegevustest ja kirjelda neid.

Kui intervjuueritav nimetas tegevusi, kuid ei kirjeldanud ega seletanud neid lahti, siis suunati teda delikaatselt, et ta seda teeks. Enne intervjuud anti intervjuueritavale väljavõte koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast, kus olid välja toodud eeldatavad sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengutulemused, mida 6-7aastane laps õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel valdama peaks. Väljavõte on lisas nr 1.

Uurimuse usaldusväärsuse tagamiseks viidi läbi kaks prooviintervjuud, et vajadusel täiendada küsimusi ja püüda paremini juhtida intervjuu käiku. Nende tulemusel pani uurija järgmistes intervjuudes kirja tegevused, mida uuritav nimetas ja jälgis intervjuu käigus, et vastaja väljatoodud tegevusi kirjeldaks ja nende kohta näiteid tooks. Küsimuste sõnastuses muudatusi ei tehtud, kuna need olid intervjuueritavatele arusaadavad. Esimese prooviintervjuu andmeid töös kasutatud pole, sest töö autor ei kirjutanud üles vastaja välja toodud tegevusi. Tulenevalt sellest ei suutnud töö autor piisavalt hästi intervjuu käiku juhtida ja seetõttu ei olnud intervjuu piisavalt sisukas. Teise prooviintervjuu andmeid on töös kasutatud, kuna peale teist prooviintervjuud ei toimunud instrumendis sisulisi muudatusi. Andmeid koguti ajavahemikul 2. veebruar 2018-5. märts 2018.

Intervjuu viidi läbi õpetajale sobival ajal ja tema valitud kohas. Kõik õpetajad soovisid intervjuud anda lasteaias, kus nad töötavad. Enne intervjuude algust küsis autor nõusolekut intervjuude salvestamiseks. Õpetajate vastused salvestati diktofoniga ja hiljem transkribeeriti. Keskmiselt kestis intervjuu 38 minutit ja 7 sekundit. Intervjuude lõpus tänas autor kõiki osalejaid. Kolm intervjuueritavat soovisid tutvuda uurimuse tulemustega, kui töö valmis on.

Andmeanalüüs

Andmete analüüsimisel on kasutatud kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi. See tähendab avatud kodeerimist, mille tulemusel koodid grupeeritakse ja moodustatakse kategooriad ning informatsioon selleks tuleneb transkribeeritud andmetest (Laherand, 2008).

Andmeid analüüsiti andmeanalüüsikeskkonnas QCMap. Esmalt intervjuud transkribeeriti ja lisati QCMapi andmeanalüüsikeskkonda failitüübiga „plain text“. Transkribeerimisel kasutati nimede asemel pseudonüüme. Transkribeeritud teksti saadi kokku

68 lehekülge, keskmiselt 8,5 lehekülge intervjuu kohta (Times New Roman kirjastiil, tähesuurus 12, reavahe 1,5). Transkribeeritud intervjuusid oli kokku 8.

Intervjuud loeti eelnevalt mitu korda läbi ja seejärel hakati tegema avatud kodeerimist, mis tähendab tekstist oluliste mõtete ja koodide üleskirjutamist (Laherand, 2008). Intervjuude põhjal kodeerimine toimus kahe uurimisküsimuse alusel eesmärgiga leida uurimisküsimuse seisukohast olulisi tähenduslikke tekstiosi. QCAmapi keskkonnas märgiti tähenduslikud üksused teksti sees ära ja seejärel anti neile koodid, mis peegeldasid tähendusliku mõtte sisu.

Järgmisel sammul tugineti Elole ja Kyngäsele (2008), sest kui koodid olid loodud, liideti sisult sarnase tähendusega koodid alakategooriateks, millest omakorda moodustati üldkategooriad ja lähtudes uurimisküsimustest moodustati peakategooriad. Koodide jaotumisel eristus kokku 28 alakategooriat, 8 üldkategooriatja 2 peakategooriat.

Töö usaldusväärsuse tõstmiseks kasutati kaaskodeerija abi, kelleks oli uurimusega mitteseotud isik. Töö autor jagas transkribeeritud intervjuud kaaskodeerijale QCAmapi keskkonnas. Kaaskodeerija kodeeris QCAmapi andmeanalüüsikeskkonnas ühe intervjuu. Seejärel viidi kodeerimisse sisse vajalikud parandused, nt kustutati neli korduvat koodi ja ühendati kaks koodi omavahel. Seega oli kodeerimise kooskõla piisav ja kaaskodeerija ning töö autori kodeerimistulemuste võrdlemisel olulisi erinevusi ei esinenud. Kategoriseerimisotsused arutati läbi juhendajaga, et andmed ja kategooriad oleks üheselt mõistetavad.

Töö autor pidas uurimuse käigus elektroonilist uurijapäevikut, et parendada enda intervjuueerimisoskust. Uurijapäevikusse on kirja pandud tähelepanekud ja tunded, mis intervjuu käigus tekkisid. Tänu päeviku pidamisele paranes uurija intervjuueerimisoskus nt sellega, et küsis julgemalt lisaküsimusi. Väljavõte uurijapäevikust on lisas nr 2.

Uurimistöö tulemusi on kirjeldatud magistritöö tulemuste osas. Tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa vastavalt moodustatud pea-, üld- ja alakategooriaid kirjeldades. Tulemuste osa on näitlikustatud uuritavate tsitaatidega, mis on märgitud kaldkirjas ja tekstist väljajäetud osa on märgitud kaldjoonte vahele kolme punktiga: /.../.

Tulemused

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid arendamisviise nad kasutavad, et saavutada koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad arengutulemused sotsiaalsetes ja enesekohastes oskustes. Tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa. Uurimisküsimuse juures on kirjeldatud tekkinud pea-, üld- ja alakategooriaid ning on esitatud väljavõtted transkriptsioonidest.

Arendamisviisid, mida lasteaiaõpetajad kasutavad, et saavutada laste sotsiaalsed oskused

Järgnevalt on antud ülevaade uurimisküsimuse „Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid sotsiaalseid oskusi saavutada?“ kohta. Seoses uurimisküsimusega moodustus andmeanalüüsil 1 peakategooria, 3 üldkategooriat ja eristus 17 alakategooriat. Tulemused on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Esimese uurimisküsimuse andmeanalüüsil eristunud peakategooria ja selle üldkategooriad ning alakategooriad

Peakategooria	Üldkategooriad	Alakategooriad
Sotsiaalsed oskused, mida lasteaiaõpetajad lastes arendavad	Esinemisoskus	Oskus oma mõtteid avaldada Julgus oma mõtet/arvamust avaldada Esinemisjulgus
	Suhtlemisel teistega arvestamine	Oskus viisakalt käituda Oskus reegleid luua ja järgida Oskus aru saada oma-võõrasühine tähendusest Kuulamisoskus (teiste arvestamine) Oskus erinevusi märgata Suutlikkus erinevusi aktsepteerida Oskus mõista teiste tundeid
	Oskus luua ja hoida sõprussuhteid	Oskus leida sõpra/mängukaaslast Oskus olla sõbralik koos mängimisel Oskus abi osutada ja abi küsida Oskus võita ja kaotada Oskus koos tegutseda Jagamisoskus Oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada

Järgnevalt on antud ülevaade praktilistest tegevustest, mida õpetajad lasteaias läbi viivad, et saavutada riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad sotsiaalsed oskused. Tegevused, mida õpetajad välja töid, on esitatud üld- ja alakategooriate kaupa, mis eelnevalt on välja toodud (vt tabel 1). Tulemustest parema ülevaate saamiseks on alakategooriad ja andmeanalüüsis saadud koodid, mida edaspidi on nimetatud tegevusteks, esitatud tabelites.

Esinemisoskus

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) alusel laps tahab ja julgeb suhelda – huvitub suhetest ja tunneb huvi teiste vastu ning selgitab enda seisukohti. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria esinemisoskus kolmest alakategooriast: oskus oma mõtteid avaldada, julgus oma mõtet/arvamust avaldada ja esinemisjulgus.

Oskus oma mõtteid avaldada. Tegevused, mida õpetajad läbi viivad, et saavutada lapse oskus oma mõtteid avaldada, on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Alakategooria oskus oma mõtteid avaldada ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus oma mõtteid avaldada	Arutelud ja vestlused Jutukeste abil: õpetaja küsib jutu põhjal lapselt suunavaid küsimusi Lapsed pakuvad ise teema, mis neid huvitab ja seejärel käsitletakse väljapakutud teemat Lapsed selgitavad kodust kaasavõetud lauamängureegleid kaaslastele

Õpetajad töid välja, et lapsed avaldavad oma mõtteid rohkem siis, kui on saanud teema ise valida. Lisati, et kui lapsel on teemaga seoses isiklik kogemus, siis on nende huvi ja initsiatiiv oma mõtteid avaldada suurem.

Julgus oma mõtet/arvamust avaldada. Tegevused, mida õpetajad läbi viivad, et toetada lapse julgust oma mõtet/arvamust avaldada, on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Alakategooria julgus oma mõtet/arvamust avaldada ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Julgus oma mõtet/arvamust/seisukohta avaldada	Hommikuringis kordamööda rääkimine ja oma mõtete avaldamine Arvestamine lapse eripäradega – õpetaja ei küsi esimesena last, kellel läheb vastamisega aega Grupi- või paaristööd Küsimuste küsimine rühma külalistelt

Julgus oma mõtet/arvamust avaldada on seotud oskusega oma mõtteid avaldada, kuid intervjueritavad siiski eristasid omavahel oskust ja julgust. Nad töid siinkohal näite

hommikuringist, kus kõik lapsed saavad sõna ja võimaluse oma arvamust avaldada, samas saab õpetaja arvestada sellega, et ei küsi esimesena last, kes on ebakindel või kellel läheb vastamisega rohkem aega.

/.../sageli need arglikumad ei taha esimesena rääkida ja siis annangi teistele esimesena sõna ja alles siis küsin hommikuringis neid häbelikumaid. Vahel, kuuldes teiste mõtteid, hakkavad aeglasematel lastel mõtted liikuma ja kui nad saavad piisavalt aega vastamiseks, siis julgevad nad oma mõtted välja öelda. (Kati)

Samuti leiti, et hea võimalus julguse arendamiseks on mõtete avaldamine väiksemas grupis või paaris neile, kes terve rühma ees ei julge või ei soovi oma mõtteid avaldada. Veel toodi välja eelnevalt ettevalmistatud küsimuste küsimine rühma külalistelt.

/.../alati, kui ootame kedagi endale külla, siis lasen lastel eelnevalt välja mõelda, mida nad külalise käest küsida tahavad. Kui küsimused on eelnevalt läbi mõeldud, siis on julgem küsida. (Merje)

Esinemisjulgus. Eraldi toodi välja esinemisjulgus, mida lasteaias harjutatakse.

Tegevused, mille kaudu õpetajad lastes esinemisjulgust arendavad, on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Alakategooria esinemisjulgus ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Esinemisjulgus	Erinevad võimalused esinemiseks Esmalt esinemine rühma ees ja seejärel suurel laval (tervele lasteaiale) Julgustamine Tunnustamine Motiveerimine

Õpetajad kinnitasid, et tagavad lastele erinevaid võimalusi esinemiseks: emakeelenädalal luuletuste lugemine, solistide päev, *playbox*, jõulu- ja emadepäevapeod, iga-aastased lavastused, mida esitatakse kogu lasteaiale. Esmalt harjutatakse esinemist rühmas, kus publikuks teised rühma lapsed. Seejärel esinetakse juba lasteaia saalis, kus publikuks on kogu lasteaed. Seejuures on õpetajate hinnangul oluline julgustamine ja tunnustamine, nt tänukiri.

/.../üks tagasihoidlik tüdruk, kes ei tahtnud üldse esineda. /.../väga palju rääkisime ja julgustasime, aga, kui talle anti esinemise eest tänukiri, siis see motiveeris teda ikka nii väga, et ta ütles, et osaleb järgmisel aastal ka. (Signe)

Suhtlemisel teistega arvestamine

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi teeb laps vahet hea ja halva käitumise vahel, osaleb rühma reeglite kujundamisel, järgib kokkulepituid reegleid ja üldtunnustatud

käitumisnorme, saab aru oma-võõras-ühine tähendusest, mõistab, et inimesed võivad olla erinevad ja püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestlustes. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria suhtlemisel teistega arvestamine seitsmest alakategooriast: oskus viisakalt käituda, oskus reegleid luua ja järgida, oskus aru saada oma-võõras-ühine tähendusest, kuulamisoskus (teiste arvestamine), oskus erinevusi märgata, suutlikkus erinevusi aktsepteerida, oskus mõista teiste tundeid.

Oskus viisakalt käituda. Nimetatud oskusega tuleb õpetajate hinnangul järjest enam tegeleda, kuna leiti, et lapsevanemad ja täiskasvanud viisakusväljendeid nt koduses keskkonnas sageli ei kasuta.

Ega see tere hommikust või laua taga head isu soovile aitäh vastamine tulegi enam nii lihtsalt. Lapsed ütlevad, et kodus ei öelda. Peab ikka pidevalt meelde tuletama ja õpetama, isegi koolieelikutele. (Janne)

Tegevused, mida õpetajad nimetatud oskuse arendamiseks välja töid, on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Alakategooria oskus viisakalt käituda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus viisakalt käituda	Viisakusväljendite õpetamine Igapäevaselt viisakusväljendite kasutamine ja laste tähelepanu pööramine sellele, et nad neid kasutaks Täiskasvanu eeskuju Külaliste kutsumine rühma ja siis viisaka käitumise praktiseerimine

Intervjueeritavad töid välja, et hea võimalus viisakusväljendite harjutamiseks on siis, kui rühma tulevad külalised.

/.../enne külaliste tulekut kordame alati üle viisakusväljendid ja selle, kuidas viisakalt külalist vastu võtta. Hiljuti, kui meil käis külas ontlik 92aastane vanahärra, siis said lapsed küll tõelise viisakuskoolituse. Alates tervitamisest ja tänamisest, iste pakkumisest. (Mia)

Oskus reegleid luua ja järgida. Tabelis 6 on välja toodud tegevused, mida nimetati.

Tabel 6. Alakategooria oskus reegleid luua ja järgida ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus reegleid luua ja järgida	Rühmareeglite loomine koos lastega Rühmareeglite uuendamine ja täiendamine igal aastal koos lastega Lapsed panevad ise reegli kirja Lapsed allkirjastavad rühmareeglid Täiskasvanu eeskuju Tagasiside andmine lapse käitumisele Sõnaline kiitmine, kui reeglit on järgitud

	Väga eeskujuliku lapse tabel Harjutamine, nt õppekäikudel Rühmareeglid asuvad nähtaval kohal Rühmareeglid on esitatud nii kirjalikult kui illustreeritud kujul Kui rühmareegli vastu eksitakse, saadetakse laps rühmareegli plakati juurde uurima, mis reegli vastu ta eksis
--	--

Intervjueeritavate sõnul loovad lapsed ise uue reegli, kui selleks vajadus tekib.

/.../nad nii hoolega mõtlevad reegleid välja. Nad teeksid iga asja kohta reegli.

Õpetajana tuleb vahel seda lausa pidurada, et nad liiga hoogu ei satuks. Peab lihtsalt õigesti oskama lastelt küsida. (Anet)

Lisati veel, et vanemad lapsed kirjutavad plakatile ise reeglid ja kõik rühma lapsed kirjutavad reeglitele alla, lisades oma nime. Reeglite järgimise juures rõhutati täiskasvanute eeskuju olulisust ja öeldi, et kokkulepitud reeglid kehtivad ka kõikidele täiskasvanutele. Toodi näide, kui kokkulepitud reegel on, et söögilauas ei jutusta, siis kehtib see ka täiskasvanutele. Väga eeskujuliku lapse tabelit kirjeldati järgmiselt:

Motiveerimiseks olen kasutanud ka n-ö väga eeskujuliku käitumisega lapse tabelit. See, kes reegleid päeva jooksul väga hästi täidab, saab klepsu. Siinkohal tuleb muidugi jälgida, et mingi aja vältel kõik lapsed klepsu saaksid. Aga see tabel täidab funktsiooni hästi siis, kui reegleid alles õpitakse või lisandub reeglitesse mõni uus. (Merje)

Selgitati, et rühmareeglid asuvad nähtaval kohal (nt seinä või kapi küljes) lapse silma kõrgusel ja on nii kirjalikult kui illustreeritud kujul, et ka need, kes lugeda veel ei oska, plakatist aru saaks. Kirjeldati, et kui laps reegli vastu eksib, saadetakse ta rühmareegli plakatilt uurima, millise reegli vastu ta eksis ja sellele järgneb vestlus õpetajaga, kus laps selgitab, mille vastu ta eksis.

Oskus aru saada oma-võõras-ühine tähendusest. Tegevused, mille kaudu õpetajad oskust arendavad, on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Alakategooria oskus aru saada oma-võõras-ühine tähendusest ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus aru saada oma-võõras-ühine tähendusest	Kodumänguasjapäev(ad) Selgitamine Korvisüsteemi kasutamine Rühmareegel: õpetaja laualt luba küsimata lapsed asju ei võta Teistest rühmadest mänguasjade laenutamine Mäng „Oma-võõras-ühine“

Siin toodi esile kodumänguasjapäev ja selgitamine, et sõbra kodust kaasavõetud mänguasi on tema oma ja sellega mängimiseks tuleb alati luba küsida ning rühma mänguasjad on ühised ja kõigile lastele vabalt kasutamiseks. Õpetajad kirjeldasid, et rühmas on kasutusel korvisüsteem, kus igal lapsel on isiklik korv, kuhu ta saab panna isiklikud asjad ja kõik teavad, et teise lapse korvist ei tohi midagi luba küsimata võtta. Rühmareegli, õpetaja laualt luba küsimata lapsed asju ei võta, juures selgitati, et mõnikord jätab õpetaja meelega mõne uue ja huvitava mängu enda lauale laste jaoks nähtavale kohale ja siis oodatakse, kuni lapsed mängu küsivad ja nii täidab reegel õpetajate hinnangul õpetlikku eesmärki. Veel nimetati mängu „Oma-võõras-ühine“.

/.../vahva mäng, kus pannakse ühte korvi erinevad asjad ja siis üks väike grupp hakkab sorteerima, et mis on tema enda oma, mis on see, mis kuulub kellelegi teisele ja mis on laste oma/.../. (Signe)

Kuulamisoskus (teiste arvestamine). Õpetajad tunnistasid, et lapsed tahavad väga palju rääkida ja sageli segavad täiskasvanu jutule vahele, kuid veel suuremat tähelepanu nõuab see, et lapsed suudaksid eakaaslasi kuulata.

Hommikuringis näiteks, igapäevane tegevus meil, osad aktiivsed ja sõnakad lapsed ei suuda ikka kuidagi teisi kuulata, ikka ütlevad oma mõtted välja isegi siis, kui parasjagu on teise kord vastata. /.../eriti raske on neil oodata nende aeglase vastajate järgi. Oma muljed ja mõtted on ikka need, mis hästi valjuhäälselt ja kiiresti tuleb välja öelda. Kuulamisoskusega olen ikka päris palju sellel aastal tegelenud. (Signe)

Kuulamisoskuse arendamiseks läbiviidavad tegevused on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. Alakategooria kuulamisoskus (teiste arvestamine) ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Kuulamisoskus (teiste arvestamine)	Homikuringis kuulamise harjutamine Meelerahu muinasjuttude kuulamine Vaikuseminutite kasutamine Erinevate meloodiate ja loodushäälte tähelepanelik kuulamine Helide kuulamine ja nende eristamine Kõne sünnipäevalapsele

Helide kuulamise ja eristamise juures kirjeldati, et lapsel lastakse silmad kinni panna ja kuulata paari minuti jooksul tähelepanelikult helisid, mida ta kuuleb. Seejärel arutatakse, millised helid kostsid õuest, millised ruumist ja võrreldakse mitut erinevat heli keegi kuulis. Kirjeldati veel kõne pidamist sünnipäevalapsele.

/.../see on nii, et sünnipäevalapsele peavad kõik kordamööda midagi head, ilusat ütleva ja kirjeldama teda kui head sõpra. Seni kuni keegi räägib, teised tähelepanelikult kuulavad ja püüavad juba öeldut mitte korrata. Mina võtan lõpuks kõigi mõtted kokku ja tulebki kõne. (Pille)

Oskus erinevusi märgata. Intervjueeritavad nentisid, et 6-7aastased lapsed märkavad paremini väliseid erinevusi, kuid rohkem tegeletakse sellega, et lapsed suudaksid märgata ka näiteks isikuomadustevahelisi erinevusi.

Nad ütlevad ruttu, et sina oled pikem kui mina või Lennal on pikemad juuksed kui Mirdil, aga seda, et Peetril läheb vastamisega rohkem aega ja ta on tagasihoidlikum kui Mikk. Selliseid erinevusi tuleb õpetada neid märkama. (Merje)

Tegevused, mida oskuse arendamiseks läbi viiakse, on esitatud tabelis 9.

Tabel 9. Alakategooria oskus erinevusi märgata ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus erinevusi märgata	Välimuse võrdlemine: pikkus, juuksevärvus Fotode kasutamine erinevuste võrdlemiseks Mänguvahendi – mustanahaline nukk – olemasolu loovmängukeskuses Lapse positiivsete omaduste rõhutamine Kakskeelsed lapsed rühmas – mitme keele valdamise kui positiivse oskuse väljatoomine

Õpetajad ütlesid, et toovad vestlustes välja iga lapse individuaalsed positiivsed omadused ja püüavad seeläbi lapsi mõtlema panna, et kõik inimesed on erinevad.

Suutlikkus erinevusi aktsepteerida. Tabelis 10 on välja toodud tegevused, mida õpetajad oskuse arendamiseks läbi viivad.

Tabel 10. Alakategooria suutlikkus erinevusi aktsepteerida ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Suutlikkus erinevusi aktsepteerida	Erivajaduse olemuse selgitamine Erirühmad lasteaias ja nendega koos tegutsemine Teemanädal: erivajadused ja puuded Õppekäik Invaru poodi Abivahendite (ratastool, prillid, kepp jm) vajalikkuse selgitamine Külalised Puuetega Inimeste Kojast Õppematerjali „Avasta minu maailm“ kasutamine Võrdse kohtlemise tagamine rühmas ja nn pailaste vältimine rühmas Vestlused

Õpetajate sõnul käib peaaegu igas rühmas mõni erivajadusega laps ja seega on lapsed sellega juba harjunud. Näitena toodi autismispektrihäiret, diabeeti, aktiivsus- ja tähelepanuhäiret ja erinevaid käitumiseripärasid. Õpetajad ütlesid, et kui rühma tuleb erivajadustega laps, siis selgitatakse teistele erivajaduse olemust. Lasteaias, kus on erirühmad, selgitasid õpetajad, et lastele on selgitatud erirühma laste eripära ja erivajadusi.

Tänu sellele, et meie lasteaias on kolm erirühma, siis lapsed on kuidagi tolerantset. Me mängime lähestikku ja õue peal mängitakse ka koos. Ja lapsed teavad, et kui midagi läheb valesti või tekib konflikt, siis nad mõistavad, et need lapsed on pisut teistmoodi ja ei saa võib-olla kõigest samamoodi aru või kasutavad seal mõnda vahendit teisel otstarbel.../. (Kati)

Külaliste kohta Puuetega Inimeste Kojast öeldi järgmist:

/.../lapsed tulevad erivajadustega teemaga hästi kaasa ja see huvitab lapsi. /.../et mis nende inimeste lugu on ja kuidas nad oma eluga hakkama saavad. Et see paneb tihtilugu mõtlema nii suuri kui väikseid. (Signe)

Nimetati õppematerjali „Avasta minu maailm“, mida erivajaduste teema käsitlemisel kasutatakse. Õppematerjal on kättesaadav internetis ja sisaldab tööraamatut ja erinevaid ülesandeid, mida õpetajad teema käsitlemisel kasutavad.

Lisati veel, et on vesteldud erineva nahavärviga inimestest ja lasteaedades käivad ka tumedanahalised lapsed, kuid erinev nahavärvus või välimus ei tekita lastes küsimusi.

Oleme rääkinud erineva nahavärviga inimestest, aga mulle tundub, et tänapäeval on see maailm nii avatud, et pigem täiskasvanud märkavad ja nendel on probleem. Lapsed on nii avatud ja vastuvõtlikud kõigele ja neil ei teki üldse selliseid küsimusi. Nad on kuidagi nii tolerantset. (Helena)

Meil on ju lasteaias siin ühes rühmas tumedanahaline poiss, keegi ei küsi ega näita näpuga. Ilmselt on tänapäeva lapsed ikkagi harjunud nägema erinevusi.../. (Signe)

Oskus mõista teiste tundeid. Nimetatud oskuse juures nenditi, et teiste tunnete mõistmine on laste jaoks väga raske ja pigem tegeletakse lapse oskusega enda emotsioonidest aru saada. Siiski toodi mõned näited tegevustest, mis on esitatud tabelis 11.

Tabel 11. Alakategooria oskus mõista teiste tundeid ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus mõista teiste tundeid	Arutelu Emotsioonisõnavara õpetamine Raamat „Karul on mure“

/.../jah, ta suudab küll kiiresti öelda, et kas sõber on rõõmus või kurb ja suunamisel lohutab või tuleb ütleb õpetajale, aga neid keerulisemaid emotsioone ta teistel küll ära ei

tunne, nt seda, kui sõber on solvunud, pigem öeldakse, et ta ei mängi minuga. Aga arutelude abil oleme püüdnud rääkida, et mis sa arvad, miks sõber nüüd selline on ja mida ta tunda võib/.../ (Kati)

Mulle endale meeldis väga üks raamat „Karul on mure“. /.../ alguses karu üksinda tatsas ringi, oli rõõmus, aga siis jäi üksi tormi kätte. Siis arutasime, mis tunded karul võisid olla/.../edasi arutasime, mida sinu vanemad ja sõbrad tunnevad, kui sa ära kaod. (Mia)

Oskus luua ja hoida sõprussuhteid

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi loob laps sõprussuhteid, oskab teistega arvestada ja teha koostööd ning hoolib teistest inimestest, osutab abi ja küsib seda vajadusel ka ise. Andmeanalüüsil moodustus üldkategoria oskus luua ja hoida sõprussuhteid seitsmest alakategorias: oskus leida sõpra/mängukaaslast, oskus olla sõbralik koos mängimisel, oskus abi osutada ja abi küsida, oskus võita ja kaotada, oskus koos tegutseda, jagamisoskus, oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada.

Oskus leida sõpra/mängukaaslast. Siinkohal kirjeldati, et kuigi üldjuhul koolieelik suudab leida sõpra/mängukaaslast, siis enam tähelepanu pööratakse viimasel lasteaia-aastal sellele, et laps ei mängiks vaid valitud sõpradega. Toodi mitmeid näiteid, kus lemmiksõbra(sõprade)/sõbranna(de) puudumise korral ei osata justkui enam midagi peale hakata ja seega tuleb suunata lapsi leidma uusi sõpru/mängukaaslaseid.

Tegevused, mida oskuse leida sõpra/mängukaaslast juures nimetati ja kirjeldati, on esitatud tabelis 12.

Tabel 12. Alakategoria oskus leida sõpra/mängukaaslast ja tegevused

Alakategoria	Tegevused
Oskus leida sõpra/mängukaaslast	Laulumäng „Me lähme rukist lõikama“ Sõpruse ja sõbra leidmise teema käsitlemine Lotte lugude abil Hommikuringi salm on valitud selline, mis rõhutab sõpruse ja sõbra leidmist „Samm-sammult“ õppeprogramm

Nimetati „Samm-sammult“ õppeprogrammi kasutamist, mille abil õpetatakse teist last mängu kutsuma ja seda, kuidas käimasoleva mänguga ühineda. Kirjeldati veel Lotte lugu, kus Albert püüdis sõpra leida.

/.../hommikuringi salm on meil teadlikult just selline valitud: tere-tere, küll on tore, kokku saime mõmmikute pere, meie seltsi tule sa, täna rõõmsalt mängima/.../ (Helena)

Oskus olla sõbralik koos mängimisel. Oskus olla sõbralik koos mängimisel vajab vastajate sõnul samuti tähelepanu ja seda eriti rollimängude puhul. Vastajad kirjeldasid, et

võimukad lapsed püüavad sageli allutada mängukaaslasti enda tahte järgi ja kipuvad kamandama ning sõbralikkus ja kaaslasega arvestamine mängus kaob. Seetõttu tegeletakse nimetatud oskuse arendamisega järjepidevalt ja toodi välja mitmeid tegevusi, mis on kirjas tabelis 13.

Tabel 13. Alakategooria oskus olla sõbralik koos mängimisel ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus olla sõbralik koos mängimisel	Sobiva mängukeskkonna loomine Piisava mänguaja tagamine, sh vaba mängu Ühismängu soodustamine Rollimängude mängimine Situatsioonimängude mängimine Vestlused ja juhitud arutelu situatsioonipiltide põhjal („Kiusamisest vabaks“ metoodika)

Väga oluliseks peeti sobiva mängukeskkonna loomist ja piisava mänguaja tagamist. „Kiusamisest vabaks“ metoodika kasutamist ja seejuures situatsioonipiltide järgi vestluse ja juhitud arutelu läbiviimist kirjeldati järgmiselt:

/.../näitan pilti, kus sõber ei anna mänguasja teisele või mõned lapsed ei võta teist mängu ja siis juhin arutelu: kuidas see laps, keda mängu ei võeta, ennast tunda võib? Mida teha tuleks, et see laps end paremini tunneks? Kuidas sina end tunnend, kui sõber sinuga nii käitub? (Jane)

Oskus abi osutada ja abi küsida. Õpetajad, kes töötavad erivanuseliste laste rühmades, nentisid, et abi osutamine on nende rühmas iseenesestmõistetav ja suuremad aitavad väiksemaid. Erivanuseliste laste rühma õpetajad kirjeldasid:

Meil pole üldse probleeme sellega, et suur ei märkaks väiksemaid. Nad näevad kohe, kui väiksem on hädas, lähevad ja aitavad nt saapaid jalast ära, midagi kuskilt kõrgemalt kätte saada vms. (Helena)

/../samas on hea, et väiksemad matkivad kohe suuri. Kui suur abistab, siis saab noorem laps ka kohe aru, et teist last saab aidata ja selle eest saab veel kiita. (Merje)

Seevastu ühevanuseliste laste rühma õpetajad ütlesid, et nimetatud oskust tuleb harjutada.

/.../nad küll abistavad meelsasti täiskasvanut, kuid seda, et nad sõpra aitaksid, tuleb ikka suunata ja sellele nende tähelepanu juhtida. (Pille)

Leiti, et üldiselt oskavad koolieelikud abi küsida täiskasvanutelt ja nimetatud oskusega on tegeletud eelnevatel aastatel, kuid lapsi tuleb õpetada abi küsima sõbralt/eakaaslaselt.

Tegevused, mida õpetajad kirjeldasid, on esitatud tabelis 14.

Tabel 14. Alakategooria oskus abi osutada ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus abi osutada ja abi küsida	Suunamine kaaslast märkama Rollimängudes abistamissituatsioonide mängimine Matkimine Vestlused ja selgitamine Õpetamine, kuidas abi paluda Suunamine, et laps abi paluks Õpetaja ei tõtta kohe appi, kui laps ei saa, vaid ootab, millal laps ise abi palub

Suunamise juures selgitati, et öeldakse lapsele: mine küsi, kas sõber vajab abi või mine aita sõpra. Näitena toodi riidessepanekut, kus alati on kiiremaid riietujaid ja siis öeldaksegi, et ise oled valmis, mine aita sõbral lukk kinni, kindad kätte vms. Samuti toodi välja, et rollimängudes harjutatakse abiosutamisoskust.

Lapsed mängivad, et abistavad kodumängus emal nõusid pesta või isal arvutit parandada. (Kati)

Õpetajad selgitasid, et lastele tuleb öelda, et kui ise ei saa, siis tuleb abi küsida ja abi küsimist tuleb õpetada.

/.../selgitan ja ütlen lapsele, et tuleb pöörduda ja öelda palun aita mind! (Merje)

Intervjueeritavad kinnitasid, et õpetaja peab olema kannatlik ega tohi kohe lapsele appi tõtata, vaid oodatakse, kuni laps ise abi palub.

Oskus võita ja kaotada. Eraldi töid intervjueeritavad välja oskuse võita ja kaotada. Tunnistati, et võidurõõmu oskavad lapsed tunda ja enamasti sobivalt välja näidata, kuid kaotusvalu võib mõne lapse endast välja viia ja seetõttu tulebki sellega tegeleda. Tegevused, mille abil nad oskust arendavad, on esitatud tabelis 15.

Tabel 15. Alakategooria oskus võita ja kaotada ning tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus võita ja kaotada	Osavus- ja võistlummängude mängimine Lauamängude mängimine Selgitamine

Selgitati, et nimetatud oskust saab õpetada mängude abil. Lauamängudest nimetati tsirkust, doominod, erinevaid memori- ja kaardimänge. Seejuures peeti väga oluliseks lastele selgitamist, et vahel võidetakse ja vahel kaotatakse.

Oskus koos tegutseda. Mitu õpetajat ütles, et oskus koos tegutseda nõuab palju selgitamist ja harjutamist.

/.../alguses, kui kunstis tegime ühistööd, siis lapsed ei suutnud üksteise kõrval ühise paberi taga tegutseda ega kokku leppida, kes, mida, millise suurusega pinnal ja mis värviga maalib. Muudkui mina-mina-mina. /.../ja siis ei suutnud nad tükk aega aru saada sellest, kes selle töö ikkagi lõpuks endale koju saab. (Mia)

Oskus koos tegutseda juures toodi välja tegevused, mis on esitatud tabelis 16.

Tabel 16. Alakategooria oskus koos tegutseda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus koos tegutseda	Ühis-, grupi- ja paaristööde tegemine „Hea alguse” õppeprogramm: töö keskustes väikestes gruppides Õuesõpe Kokkamine ja küpsetamine Robootika huviring Põrandapuslede kokkupanemine Laulu- ja liikumismängude mängimine Lauamängude mängimine Hommikuringide läbiviimine igal hommikul Abistamine ja suunamine koostööle Õpetaja ja õpetaja abi mängivad koos lastega Koostöö vastasrühmaga: ühiselt külaliste kutsumine ja nende vastuvõtmine Vestlused situatsioonipiltide põhjal: vestluspildid metoodikast „Kiusamisest vabaks“

Intervjuudes toodi nimetatud oskuse arendamisel enamasti välja ühis- ja gruppitööd. Mitmeid näiteid toodi erinevatest ühistöödest kunstis, nt liiklusplakat. Lõimitud tegevustes, nt grupis ameti äraarvamine, ameti leidmine pildilt, ametinimetusele vastava hääliku leidmine. Õuesõppes, nt puu ümbermõõdu mõõtmine grupis. Kokkamises, nt piparkookide või leiva küpsetamine. Robootika huviringis tuleb õpetajate sõnul lastel töötada paaris, sest individuaalselt tegutsemine polegi võimalik vahendite vähesuse tõttu. Õpetajad kirjeldasid, et rakendavad õppetegevustes sageli gruppitöid ja toodi välja, et vahel moodustatakse grupid juhuslikkuse alusel, nt loosiga, kuid enamasti grupeerivad õpetajad lapsed teadlikult.

Oleme gruppe moodustanud nt nii, et sätme hommikuringi padjad teadlikult, et kui nad kolmeks loevad, siis satuvadki gruppi need lapsed, keda õpetaja n-ö tahab, et satuks/.../peame jälgima, et teatud lapsed ei satuks kokku, nt teatud poisid, muidu ei tule sellest midagi välja. (Jane)

Oleneb eesmärgist, kuidas grupe moodustan. Kui eesmärk on see, et teatud lapsed just õpiks koos tegutsema, siis sätingi nad kokku. Vahel peab alustama paaristööst ja alles siis saab edasi minna grupitööga, seda siis teatud laste puhul. (Helena)

Välja toodi veel „Hea alguse” programmi kasutamine, kus enamasti toimubki töö väikestes gruppides ja grupid, kes parasjagu keskuses tegutsevad, on erineva koosseisuga. Hea viis õpetajate sõnul, kus koostegutsemist harjutada, on hommikuringid, kus osalevad alati kõik lapsed. Nt õppeprogrammi „Head algus” rakendavad õpetajad kinnitasid, et see on lisaks liikumis- ja laulutundidele ainus koht, kus kogu rühm samas tegevuses osaleb. Metoodikatest toodi välja „Kiusamisest vabaks” ja sealt vestluspildid, mille põhjal vestlusi peetakse. Lisati veel, et lastele meeldib väga koos täiskasvanuga mängida ja ikka kogunetakse keskusesse, kus on õpetaja.

Mis siis, et nad on juba nii suured, aga ikka mängin ja tegusten koos lastega, ja kogu aeg kutsutakse ka nukunurka või lauamängu mängima. Õpetaja abi on meil ka ses suhtes tubli, et mängib koos lastega. Selle kaudu saame lastele anda positiivseid käitumismudeleid, kui mängus osaleme. Lihtsalt pearoll on asendunud kõrvalrolliga. (Anet)

Jagamisoskus. Uurimuses osalenud õpetajad ütlesid, et jagamisoskusega tegeletakse palju siis, kui lapsed on alles lasteaeda tulnud. Tunnistati, et oskus tuleb lastel üsna raskelt. Põhjuseks toodi välja, et rühmas on palju üksiklapsi, kes pole kodus harjunud oma asju jagama, kuid lasteaias tuleb seda teha. Üldjuhul leiti, et koolieelikud oskavad asju jagada, kuid õpetajate hinnangul tuleb ette sedagi, et koolieelik ei ole nõus jagama ja siis tuleb oskuse õppega tegeleda. Tegevused, mida õpetajad jagamisoskuse arendamiseks teevad, on kirjas tabelis 17.

Tabel 17. Alakategooria jagamisoskus ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Jagamisoskus	Kodumänguasjapäev(ad) Mängusituatsioonis õpetamine Selgitamine ja sõnaline kiitmine

Märgiti, et hea viis jagamisoskuse arendamiseks on kodumänguasjapäev(ad). Vastajate hulgas oli neid, kes ütlesid, et kodumänguasjapäev on kord nädalas, kui ka neid, kelle rühmas võivad lapsed kodumänguasju lasteaeda kaasa võtta iga päev. Toodi välja, et kui laps ei ole nõus kodumänguasja jagama, siis laseb õpetaja lapsel kodumänguasja kappi panna. Lisati veel, et lapsele selgitatakse: kui jagad oma asja, siis teistel on hea meel ja nad jagavad sinuga ka omi asju.

/.../meiega liitus selle aastal üks 6aastane laps, kes ei nõustunud oma mänguasja kodust kaasa võtma, nõustus ainult siis, kui ei pea jagama. Meie selgitasime, et kõik jagavad. Ja siis me tegime hommikuringis nii, et teised lapsed lasid oma mänguasjad ringis käima käest kätte ja andsime mõista, et näed, nendega ei juhtu midagi, nad ei lähe katki ega keegi ei võta ära. /.../nüüd ta võtab kaasa ja jagab kenasti. (Kati)

Oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada. Nimetatud oskus vajab õpetajate arvates kõige rohkem tähelepanu, sest tülid ja erimeelsused on suures seltskonnas kerged tulema. Samuti hakkab nimetatud oskuse puudumine kohe silma ja häirib laste heaolu. Oskuse arendamiseks nimetati tegevusi, mis on esitatud tabelis 18.

Tabel 18. Alakategooria oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada	<p>Arutelu ja suunamine osapoolte vahel: mis põhjusel tüli/arusaamatus tekkis? Mida saavutada taheti? Mis saab edasi?</p> <p>Käitumise analüüsimine kohe pärast konkreetset situatsiooni: mis läks valesti? Miks? Mida peaks järgmisel korral teisiti tegema?</p> <p>Kiitmine, kui tüli lahendamisega hakkama saadi</p> <p>Rollimängude mängimine</p> <p>Situatsioonimängude mängimine</p> <p>Loo improviseerimine ja lavastamine</p> <p>Mitme erineva situatsiooni lavastamine ja lapsed otsustavad, milline variant on kõige sobivam lahenduseks</p> <p>Modelleerimine ja laps jäljendab käitumist, mida õpetaja mudeldas</p> <p>Situatsioonipiltide kasutamine ja vestlused piltide põhjal (vestluspildid programmist „Kiusamisest vabaks“)</p> <p>Metoodika „Samm-sammult“ kasutamine</p> <p>Konfliktiallika (legolaua) eemaldamine rühmaruumist</p> <p>Õppimine toimub igapäevaelusituatsioonide kaudu</p>

Loo improviseerimise juures selgitati:

/.../tavaliselt improviseerin ja lavastan lähtuvalt tekkinud situatsioonist loo ja pärast siis arutame üheskoos, mis läks loos valesti. Miks? Mida peaks järgmisel korral teisiti tegema? /.../lavastanud olen millega iganes: käpiknukkudega, nukkudega, kaisukatega, vahel

on üks osaline õpetaja abi ja teine mina. Pärast proovivad lapsed õige lahenduse läbi mängida. (Anet)

Modelleerimist ja jälgendamist selgitati järgmiselt:

/.../kasutan modelleerimist. Nt õpetaja abi mängib kurba last, siis näitan ette, kuidas siis käituda või seesama norimise teema. Käpiknukkudega saab hästi mudeldada. Nt teen mitu erinevat situatsiooni: üks on see, et käpikud jäävadki riidu, üks on see, kus üks käpik norib edasi ja norib kohe koledasti ja üks on see, kus käpikud lepivad omavahel ära. Arutleme üheskoos, milline variant on kõige parem lahenduseks. Tavaliselt jõuavad lapsed teoorias kiiresti õige lahenduseni ja siis mängin veel kord selle õige lahenduse ette ja lapsed proovivad järele mängida. Vahel teeme sõprade peal. (Merje)

Toodi näide sellestki, kuidas konfliktiallikas elimineeriti.

/.../oligi nii, et lapsed ei suutnud selgitustest ja kokkulepetest hoolimata legolaua taga tülli minemata mängida, siis panimegi nädalaks legolaua valge lina alla peitu. (Mia)

Õeldi sedagi, et õppimine käib igapäevaelusituatsioonide kaudu ja õpetaja ei planeeri oskuse õpet eraldi ette.

/.../situatsioonid tekivad igapäevaelu käigus, kunstlikult ma küll situatsioone ei loo, igapäevaelu pakub neid piisavalt/.../Mina lasen lastel ise asju lahendada. Sekkun vaid siis, kui lapsed tõesti ise enam hakkama ei saa./.../loomulikult kiidan, kui lapsed ise omavahel lahenduse leiavad/.../ (Pille)

Kokkuvõtvalt kasutavad õpetajad laste sotsiaalsete oskuste arendamiseks erinevaid tegevusi ja arendamisviise, et jõuda riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste arengu tulemusteni. Selgus, et sotsiaalsete oskuste arendamisviisidena kasutatakse vestlusi ja arutelusid, hommikuringe, situatsiooni- ja rollimänge, grupi- ja paaristöid. Õpetajate arvates on tõhus viis sotsiaalsete oskuste õpetamiseks reeglite kasutamine ja nad on lastele oma käitumisega eeskujuks. Selgus, et lastevaheliste tülide korral on õpetajad pigem suunajad ja võimaldavad lastel üksteisest paremini aru saada ning lahendusi leida suunavate küsimuste abil. Sihipäraselt õpetatakse sotsiaalseid oskusi modelleerimise abil: lavastatakse situatsioon ja näidatakse ette sobiv käitumine, laps jälgendab käitumist ja sobivat käitumist kinnitatakse peamiselt kiituse abil. Metoodikatest kasutati „Kiusamisest vabaks“ ja õppeprogrammi „Samm-sammult“. Kuigi õpetajad kasutavad erinevaid arendamisviise ja tegevusi, et riiklikus õppekavas ette nähtud eeldatavate arengutulemusteni sotsiaalsetes oskustes jõuda, tunnistati, et puudub selge teadmine, kuidas seda süsteemselt ja tõhusalt teha.

/.../keeles ja kõnes on näiteks kõik selge, mis järjekorras, mida mõistlik õpetada on, aga sotsiaalsetes oskustes ma küll ei tea, et oleks. Aga ma saan aru küll, et nendega oleks vaja teadlikumalt tegeleda ja kuidagi süsteemsemalt. Hea meelega õpiks, kuidas ja mis meetodeid olemas on. (Merje)

Arendamisviisid, mida lasteaiaõpetajad kasutavad, et saavutada laste enesekohased oskused

Järgnevalt on antud ülevaade uurimisküsimuse „Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid enesekohaseid oskusi saavutada?“ kohta. Seoses uurimisküsimusega moodustus andmeanalüüsil 1 peakategooria, 5 üldkategooriat ja eristus 11 alakategooriat. Selgemaks tulemuste esitamiseks on loodud tabel 19.

Tabel 19. Teise uurimisküsimuse andmeanalüüsil eristunud peakategooria ja selle üldkategooriad ning alakategooriad

Peakategooria	Üldkategooriad	Alakategooriad
Enesekohased oskused, mida lasteaiaõpetajad lastes arendavad	Emotsionaalne tarkus	Oskus oma emotsioonidele nimi anda Oskus emotsioonidega toime tulla
	Sobilik käitumine	Oskus eristada sobilikku käitumist mitesobilikust Oskus sobivalt käituda ja kohandada oma käitumist vastavalt tagasisidele
	Enesega toimetulek	Eneseteenindamisoskus Oskus enda järelt koristada Oskus eristada tervisele kasulikku kahjulikust ja oskus ohutult käituda
	Algatusvõime ja loovus	Oskus valida tegevuste vahel ja algatada mängu Oskus mängu ise välja mõelda Oskus iseseisvalt tegutseda
	Lapse positiivne minapilt	Oskus kirjeldada oma häid omadusi ja oskusi

Järgnevalt on antud ülevaade praktilistest tegevustest, mida õpetajad lasteaias läbi viivad, et saavutada riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad enesekohased oskused. Tegevused, mida õpetajad välja tõid, on esitatud üld- ja alakategooriate kaupa, mis olid eelnevalt tabelis esitatud (vt tabel 19). Tulemustest parema ülevaate saamiseks on

alakategooriad ja andmeanalüüsis saadud koodid, mida edaspidi on nimetatud tegevusteks, esitatud tabelites.

Emotsionaalne tarkus

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi suudab laps oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha sobival viisil väljendada. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria emotsionaalne tarkus kahest alakategooriast: oskus oma emotsioonidele nimi anda ja oskus emotsioonidega toime tulla.

Oskus oma emotsioonidele nimi anda. Tegevused, mida õpetajad läbi viivad, et saavutada lapse oskust oma emotsioonidele nimi anda, on esitatud tabelis 20.

Tabel 20. Alakategooria oskus oma emotsioonidele nimi anda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus oma emotsioonidele nimi anda	Emotsioonisõnavara õpetamine Igal nädalal ühe uue emotsiooni käsitlemine Piltidelt emotsioonide äratundmine ja nimetamine Erinevate emotsioonimärkide olemasolu nähtaval kohal Töölehtede täitmine K. Ennoki raamatu „Lapse emotsionaalne arendamine“ kasutamine Tunneteteemaliste raamatute uurimine: raamatusari „Minu tunded“ („Headus“, „Viha“, „Armastus“, „Kurbus“) Lapse tunnete vastu huvi tundmine, lastes lapsel rääkida oma tunnetest Õpetaja näitab oma positiivseid emotsioone välja ja saadab neid kõnega Mäng „Rõõmurulli küpsetamine“ Kaardimäng „Emotsioonikaardid“ „Peeglimäng“ Loovliikumine vastavalt emotsioonile Pantomiimiga erinevate emotsioonide kujutamine Pulganukkude meisterdamine

Õpetajate sõnul tegelevad nad esmalt emotsioonisõnavara õpetamisega, sest enne kui õpetada lapsele, kuidas oma emotsioonidega toime tulla, peab ta teadma, mis emotsioon tal parasjagu on.

Need lihtsamad emotsioonid kurbus, rõõm, neid nad teavad, aga uhkus, pettumus, uudishimu, neid peab küll õpetama ja lahti seletama. (Jane)

Vastajate sõnul tutvustavad nad üht uut emotsiooni igal nädalal ja selleks kasutavad nad Kairi Ennoki raamatut „Lapse emotsionaalne arendamine“, mis sisaldab erinevaid tunde kasvatust toetavaid praktilisi tegevusi ja mängu. Osa õpetajaid märkis, et kasutavad emotsioonipilte ja lasevad lastel piltidel olevaid emotsioone nimetada, lisati veel, et emotsioonimärgid on rühmas kogu aeg nähtaval kohal seinal ja emotsioonimärgi all on kirjas emotsiooni nimetus. Kirjeldati veel mitmeid mängu:

/.../rõõmurulli küpsetamine. Iga laps sai öelda, mida ta sinna taiganasse lisab. Segasime sinna sisse naeru, rõõmu ja kes pani headust, üllatunud olekut, uudishimu ja siis iga laps näitas oma rõõmurulli. (Jane)

/.../olen kasutanud erinevaid loovliikumisi, nt kõnni nii nagu siis, kui oled rõõmus, nüüd nii, nagu oleksid kurb. /.../siis veel peeglimängud ja peegli ees siis erinevate näoilmete tegemine või ettenäidatud emotsiooni jäljendamine. Hästi tore on veel pantomiimiga erinevate emotsioonide kujutamine, kus lapsed arvavad ära, mis emotsiooni näidatakse. /.../oleme teinud veel pulganukke erinevate emotsioonidega ja seda sai kasutatud emotsioonisõnavara õpetamisel. Et oli selline klepetöö ja lapsed said teha erinevate emotsioonidega pulganukud. Tegid seal rõõmsaid, kurbi, solvunud jt näoilmetega nukke. Hiljem järgnes õppemäng, et tõsta üles rõõmus nukk ja siis arutasime, et mis last rõõmsaks teeb. (Signe)

Meil on üks kaardimäng „Emotsioonikaardid“. See on poest ostetud valmis mäng ja seal siis on kaardid erinevate emotsioonidega. (Anet)

Erinevaid töölehti oleme seoses emotsioonidega täitnud, neid leiab internetist. (Kati)

Intervjueeritavate sõnul on veel oluline, et õpetaja näitaks ise välja oma positiivseid emotsioone ja saadaks neid kõnega. Näitena toodi, et õpetaja ütlebki: ma olen nii rõõmus, et see sul välja tuli.

Oskus emotsioonidega toime tulla. Õpetajad ütlesid, et esmalt selgitavad nad lastele, et kõiki emotsioone võib inimene tunda, kuid see, kuidas neid sobival viisil välja näidata, seda peab õppima. Selleks kasutavad nad tegevusi, mis on esitatud tabelis 21.

Tabel 21. Alakategooria oskus oma emotsioonidega toime tulla ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus oma emotsioonidega toime tulla	Julgustamine – kõiki emotsioone võib laps tunda Rühmas on olemas rahulik koht, kus saab omaette olla, nt telk, kott-tool Tunnete maalimine muusika saatel Piisava füüsilise liikumise tagamine tegevuste vahepeal

	Lapsele füüsilise läheduse pakkumine: kallistamine, sülevõtmine Armukadeduse teema käsitlemine, kui lapse perre sünnib õde/vend „Samm-sammult“ õppeprogrammi kasutamine Viha väljaelamiseks paberi kortsutamine Vihavolli tegemine Paha tuju „äraviskamine“ Vastavalt lapse individuaalsusele sobiva viisi leidmine, mis aitab tal tugevate tunnetega toime tulla
--	--

Rõhutati, et lastele tagatakse piisavalt füüsilist liikumist tegevuste vahepeal, nt pärast hommikuringi võimlemine või takistusraja läbimine. Õpetajate sõnul vajavad füüsilist liikumist tegevuste vahepeal eriti poisid. Nimetati „Samm-sammult“ programmi kasutamist, mille abil õpetatakse lastele, kuidas kogeda emotsioone enda kehas, sh tugevaid emotsioone, kuidas juhtida pettumust ja viha ning tegeletakse oskusega oodata. Kirjeldati erinevaid võtteid, mis aitavad lastel toime tulla rahutuse või vihaga:

/.../Viha väljaelamiseks olen lasknud paberit kortsutada ja sodida ja siis oli meil veel üks karp, kuhu sai oma paha tuju ja viha ära visata. (Signe)

Tunnete maalimist olen palju kasutanud, et laps saabki vabalt maalida ja kasutada erinevaid värve, et kujutada oma tundeid paberil. Maalimist saadab muusika. (Helena)

Üks laps tuli hommikuti lasteaeda tavaliselt sellise rahutuna ja tema maalis akvarelliga ikka mitu pilti ja tuli nii oma rahutusega toime ja alles siis pärast maalimist võis lasteaiapäev tema jaoks alata. Ja nii tegi ta peaaegu igal hommikul. (Pille)

/.../voolime plastiliinist valmis monstrumi ja torgime hambaorke sinna sisse ja teeme nii Vihavollit. (Merje)

Õpetajate sõnul ei toimi kõik võtted iga lapsega ja nii tuleb vastavalt lapse individuaalsusele leida sobiv viis, mis aitab tal oma tugevate emotsioonidega toime tulla.

Ühe lapsega ei osanud me paarilisega enam midagi teha, ükski võte ei toiminud tema peal. Ta ropendas ja sülitas ja karjus kogu aeg, oli kuri ja vihane teiste vastu. Ükskord tegime nii, et andsime talle koti ja ütlesime, et sülitada siia koti sisse. Ja sama ütlesime roppude sõnade kohta, et noh karju neid siia koti sisse. Ja siis ta oli seal koridoris, karjus ja sülitas koti sisse. Ja see kuidagi aitas tal tulla toime oma vihapursetega/.../. (Jane)

Sobilik käitumine

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi oskab laps erinevates olukordades sobivalt käituda ning muudab oma käitumist vastavalt tagasisidele. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria sobilik käitumine kahest alakategooriast: oskus eristada sobilikku käitumist mitesobilikust ja oskus sobivalt käituda ja kohandada oma käitumist vastavalt tagasisidele.

Oskus eristada sobilikku käitumist mitesobilikust. Nimetatud tegevused, mida õpetajad oskuse saavutamiseks läbi viivad, on esitatud tabelis 22.

Tabel 22. Alakategooria oskus eristada sobilikku käitumist mitesobilikust ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus eristada sobilikku käitumist mitesobilikust	Muinasjuttude ja kirjanduspalade abil õigete/sobivate käitumismustrite vahendamine Multifilmitegelaste käitumise analüüsimine Vestlused sobiva ja mitesobiva käitumise teemal Enne õppekäiku meeldetuletamine, kuidas on sobilik käituda ja seejärel käitumise rakendamine praktikas Täiskasvanu eeskuju Modelleerimine Laps jäljendab sobivat käitumist Sobiva käitumise kinnitamine kiituse abil Situatsioonimängude mängimine Rollimängude mängimine Lapse ebasobiva käitumise matkimine täiskasvanu poolt

Kõik vastajad nimetasid muinasjutte ja kirjanduspalu ning nende abil õigete/sobivate käitumismustrite vahendamist. Välja toodi „Tuhkatriinu“ muinasjutt, mille abil käsitletakse ebaõiglase käitumise ja andeksandmise teemat. „Jipi ja Jannekese“ raamatus on vastajate sõnul palju lühijutte, mis on sobilikud käitumise analüüsimiseks. Uuemaid jutte leitakse Tähekesest.

/.../vanasti muinasjutud õpetasid ja muidugi hoiatasid, et mis juhtub siis ja mis juhtub siis. Arvan, et need toimivad tänapäeval ka. Tegelikult on ju kõikides juttudes iva sees. Mina annan muinasjuttude ja juttude kaudu lastele pilte. N-ö neid pilte, mis neil peaksid tekkima, kuidas mingis olukorras õige käituda oleks, kui nad teatud olukorda satuvad või seda läbi mängivad. (Pille)

Veel analüüsitakse lastele tuttavate multifilmikangelaste käitumist.

Muidugi tuleb end kursis hoida kaasaja multikakangelastega, sest poisse kõnetab hästi Ämblikmees ja selle tegelase abil oleme vestelnud nõrgemate kaitsmisest, abivalmidusest, aga ka kurjusest, õelusest. /.../Jänku-Juss on multikasari, kust alati teemakohase õpetliku lõigu leiab. (Merje)

/.../Maša ja Karu abil. Alati on hea Maša käitumist analüüsida, et kuidas ta pidevalt Karule oma käitumisega liiga teeb/.../ (Jane)

Samuti ütlesid uuritavad, et enne õppekäiku tuletakse alati koos lastega meelde, kuidas on sobilik käituda nt teatris, bussis, muuseumis, raamatukogus ja seejärel saavad lapsed kohe sobivat käitumist rakendada.

Sobilik ja mitesobilik käitumine – seda on teoorias väga raske õpetada, eks see tule ikka läbi praktiliste tegevuste. Pole ju mõtet ainult rääkida, kuidas teatris on sobilik käituda, kui lapsed pole teatris kunagi käinud. Enne teatrisse minekut räägime üle, et oma välimust tuleb korrastada, etenduse ajal tuleb olla vaikselt, saalis ei krõbistata, pärast etendust plaksutatakse/.../ja siis kohe rakendame seda teadmist. (Kati)

Veel toodi välja, et õpetaja matkib lapse ebasobivat käitumist ja seda peeti efektiivseks meetodiks. Samas lisati, et matkimisega tuleb olla taktitundeline ja tuleb valida, millist ebasobivat käitumist matkida.

Osa intervjuueeritavaid rõhutas, et nende jaoks on oluline lapse sisemine tahe hästi käituda, mitte ei käituks sobilikult vaid seetõttu, et täiskasvanu seda nõuab.

/.../minu jaoks on õudsalt oluline, et laps tahaks hästi käituda, st et ta tõesti ise tahaks, mitte et õpetaja tahab, et ta seda teeks. /.../vastasel juhul ongi nii, et õpetajaga laps teab, mis on sobiv ja mis mitte, aga lapsevanemaga käitub hoopis vastupidi ja ükski reegel ega kokkulepe enam ei kehti. (Anet)

Oskus sobivalt käituda ja kohandada oma käitumist vastavalt tagasisidele. Tegevused, mida oskuse juures nimetati, on välja toodud tabelis 23.

Tabel 23. Alakategooria oskus sobivalt käituda ja kohandada oma käitumist vastavalt tagasisidele ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus sobivalt käituda ja vastavalt tagasisidele oma käitumist kohandada	Täiskasvanu eeskuj Selgitamine Vestlused ja arutelud Tagasiside andmine Sõnaline kiitmine Sobiva käitumise modelleerimine Sobiva käitumise rakendamine nt õppekäigul teatrisse Situatsiooni- ja rollimängude mängimine

Õpetajad selgitasid, et annavad lapse käitumisele pidevalt tagasisidet, kiidavad sobiva käitumise eest ja ebasobiva käitumise korral selgitatakse ja püütakse lapsega koos analüüsida, mis läks sellel korral valesti. Suunavate küsimuste ja lapse ütlusi peegeldades püütakse jõuda selleni, et laps ise jõuaks otsuseni, mida ta tegi valesti ja mida järgmisel korral teisiti tegema peaks. Rollimängu kohta toodi üks järgmine näide:

Oleme mänginud teatrimängu, kus lapsed korrastavad enda välimust, kammivad juuksed, tüdrukutele teeme soengud. Eelnevalt on valminud lava ja toolid on pandud lava ette nii nagu teatris/.../ja siis lapsed lähevad mängult teatrisse, annavad pileti piletikontrollile, leiavad istekoha, ei trügi, lülitavad mobiilid välja/.../vaatavad etendust ja siis, kuidas see teatrist lahkumine käib, mängime läbi. (Signe)

Enesega toimetulek

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi saab laps hakkama eneseteenindamisega ja tal on kujunenud esmased tööharjumused, kasutab erinevaid vahendeid heaperemehelikult ning tegevuse lõppedes koristab enda järelt ja teab, mis võib olla tervisele kasulik või kahjulik ning kuidas ohutult käituda. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria enesega toimetulek kolmest alakategooriast: eneseteenindamisoskus, oskus enda järelt koristada, oskus eristada tervisele kasulikku kahjulikust ja oskus ohutult käituda.

Eneseteenindamisoskus. Õpetajad nentisid, et nimetatud oskuse on enamik koolieelikuid juba omandanud, erandiks võib olla paelte sidumine. Tegevused, kuidas nad oskust on arendanud, on välja toodud tabelis 24.

Tabel 24. Alakategooria eneseteenindamisoskus ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Eneseteenindamisoskus	Lastel ise teha laskmine, õpetaja ei tee jõukohaseid asju laste eest ära Oskuste järjepidev harjutamine Sõnaline ergutamine ja kiitmine Tegelusraamatud, kus saab harjutada nõõpimist, trukkide, luku, takjate kinnipanemist

Lisati, et nimetatud oskus vajab järjepidevat harjutamist ja selleks tagavad õpetajad piisavalt võimalusi ja lastele antakse aega. Veel toodi välja, et oluline on kannatlikkus, sest sageli teevad täiskasvanud (sh lapsevanemad) laste eest asju ära, kuna nii saab kiiremini.

Oskus enda järelt koristada. Sellegi oskuse juures toodi välja mitmeid tegevusi, mis on esitatud tabelis 25.

Tabel 25. Alakategooria oskus enda järelt koristada ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus enda järelt koristada	Rühmareegel: koristan mängu lõppedes enda järelt asjad Kord rühmas – igal asjal on oma kindel koht Ettenäitamine, milline on tulemus – korras mängukeskus Meeldetuletamine Järjepidev nõudmine, et lapse isiklik kapp/sahtel peab olema korras ja selle kontrollimine Kiitmine, kui laps on ära koristanud Lapsed viivad ise nõudepesusse oma sööginõud pärast söömist Kunstitegevustes panevad lapsed ise vajalikud vahendid lauale ja töö lõppedes koristavad enda järelt

Hästi tähtis on ette näidata, kuidas mingit asja teha. Kasvõi pintslipesu, tundub lihtne, aga üldiselt lasevad lapsed pintsli vee alt läbi ja arvavadki, et on puhas. Mina olen ette näidanud, kuidas see ikkagi käib, seebiga ja tuleb ikka näppude vahel loputada. Ja kui lapsed teavad, kuidas on õige, siis nad teevad ka nii. (Signe)

/.../see oskus tuleb ikka läbi isetegemise: mänguasjade koristamine, tööharjumused, nt kustutuspraht tuleb ise ära pühkida, tolmu võtmine. Me armastame ikka öelda, et meil on laisad õpetajad ja virgad lapsed. (Kati)

Oskus eristada tervisele kasulikku kahjulikust ja oskus ohutult käituda. Nimetatud oskuse õpetamisel kasutatavad tegevused on esitatud tabelis 26.

Tabel 26. Alakategooria oskus eristada tervisele kasulikku kahjulikust ja oskus ohutult käituda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus eristada tervisele kasulikku kahjulikust ja oskus ohutult käituda	Vestlused ja arutelud Teemanädalad: südame- ja liikumisnädal, 112, ohutu jalgrattasõit Tänaval kõndides laste tähelepanu suunamine Raamatu „Kurjam ja Nurjam“ kasutamine Liiklusmängude mängimine Alkoholi ja narkootikumide teema käsitlemine

	Suitsetamise, sh passiivse suitsetamise teema käsitlemine Meedias kajastatu tõlgendamine: võõra käest kommi võtmine, võõraga kaasaminemine Õppekäikudel käimine Teemade käsitlemine vastavalt aastaegadele: sügisel helkuri vajalikkus, talvel libedus ja ohud jääl, kevadel autojuhte pimestav päike, suvel ohud veekogul Loov- ja rollimängude mängimine Ujulas ujumas käimine ja ohutuse järgimine Lapsed jagavad enda kogemusi ja siis toimub arutelu, kuidas oleks saanud õnnetust ära hoida
--	---

Toodi välja teemanädalad, nt südamenädal, kus räägitakse, kuidas hoolitseda oma tervise eest ja kuidas seda hoida; liikumisenädal, kus pööratakse tähelepanu liikumisele ja tutvustatakse erinevaid spordialasid. Intervjueeritavate sõnul on igal aastal teemanädal 112 ja koostööd tehakse kohaliku päästekomandoga, kus käiakse õppekäikudel, samuti käivad päästeameti töötajad ise korrapäraselt lasteaialastele koolitusi läbi viimas. Rollimängudest toodi järgmine näide:

/.../igal aastal mängime läbi, kuidas helistada häirekeskusesse, kus tuleb öelda, mis juhtus. Mis ta nimi on? Aadress? Siis reaalsed mängud, nt lapsed proovivad, kuidas kasutada tulekustutustekki. Mängime, et mängult läks toit pliidil põlema ja kuidas seda siis tulele peale panna. (Kati)

Selgitati, et liikluseteemat käsitletakse raamatu „Kurjam ja Nurjam“ abil, samuti mängitakse erinevaid liiklusteemalisi õppe-, liikumis-, loov- ja lavastusmänge, mille juhendeid leitakse internetist. Õpetajad ütlesid, et hea viis ohutu käitumise harjutamiseks on õppekäikudel käimine ja tänaval liiklemine.

/.../et laps õpiks märkama, võtan õppekäigul erinevaid lapsi enda kõrvale ja ütlen, et sina oled nüüd minu silmad ja ütled, kui auto tuleb ja peab seisma jääma. Mitte nii, et keegi kogu aeg veab. (Kati)

Suurt tähelepanu pööravad õpetajad enda sõnul kevaditi jalgrattasõidule: ohutu sõitmine, turvavarustus. Rõhutati, et lastele selgitatakse, miks turvavarustust vaja on, mitte lihtsalt ei nõuta selle olemasolu. Veas olemisest tulenevaid ohte õpetatakse siis, kui käiakse koos ujulas ujumistunnis.

Õpetajad kirjeldasid, et kui eelnevatel aastatel on rohkem räägitud tervislikust ja ebatervislikust toidust, hammastepesust jms, siis koolieelikutele räägitakse suitsetamise, sh

passiivse suitsetamise kahjulikkusest, alkoholi ja narkootikumide mõjust inimese tervisele ja sellest, kuidas nt suurematele koolikaaslastele „ei” öelda, kui nad lastele midagi tundmatut pakuvad või vastumeelset teha käsivad.

Kooli lähevad nad ja siis liiguvad osad neist tänaval juba üksi ja siis on hea, kui nad teavad, et võõrastega ei tohi kaasa minna ja kui võõras midagi pakub, siis tuleb öelda ei. Samamoodi siis, kui mõni suurema klassi poiss või tüdruk midagi tundmatut pakub või midagi teha käsib/.../suitsetamise ja alkoholi teemat peab selgitama ja lapsed viivad selle info sageli koju ja äkki suudavad nad mõjutada oma jutuga ka vanemaid, eriti seda passiivse suitsetamise juttu. (Signe)

Algatusvõime ja loovus

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi algatab laps mängu ja tegevusi ning tegutseb iseseisvalt ja vastutab oma käitumise eest. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria algatusvõime ja loovus kolmest alakategooriast: oskus valida tegevuste vahel ja algatada mängu, oskus mängu ise välja mõelda ning oskus iseseisvalt tegutseda.

Oskus valida tegevuste vahel ja algatada mängu. Siinkohal tõdesid õpetajad, et lapsed on väga erinevad, sest on neid, kes ainult valiks, teeks ja algataks, ja on neid, kellel peab oskust mitu aastat arendama. Oskuse juures toodi välja tegevused, mis on esitatud tabelis 27.

Tabel 27. Alakategooria oskus valida tegevuste vahel ja algatada mängu ning tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus valida tegevuste vahel ja algatada mängu	<p>„Hea alguse“ kasutamine</p> <p>Valikuvõimaluste pakkumine tegevustes</p> <p>Erinevate ja mitmekesiste mänguvahendite varumine, väljapanemine, vahetamine mängukeskustesse</p> <p>Laste vaba mängu mittesekkumine</p> <p>Rollimängude mängimine</p> <p>Jõukohaste tegevuste/ülesannete andmine</p> <p>Julgustamine</p> <p>Kiitmine, kui laps on mängu/tegevust algatanud</p> <p>Suunamine teist last mängu kutsuma ja õpetamine, kuidas seda teha ja mida öelda (metoodika „Samm-sammult“ abil)</p> <p>Lapsele mängujuhi rolli andmine, sh annab laps rolli ka õpetajale</p> <p>Laps tutvub/loeb uue mängu juhendit ja tutvustab mängu reegleid ja käiku kaaslastele</p> <p>Loetud raamatu tutvustamine kaaslastele ja üheskoos jutu lavastamine</p>

Toodi välja programmi „Hea algus“ kasutamine ja keskustesüsteem rühmas. Kinnitati, et „Heas alguses“ saavad lapsed ise otsustada, mis tegevusi nad mingil päeval teevad, ainus tingimus on, et nad teeksid ettenähtud ülesanded keskustes ära nädala jooksul. Veel lisasid õpetajad, et pakuvad lastele sageli valikuvõimalusi kunstitegevustes.

/.../viltisime linde ja siis pakkusime valikut, et kas tahad teha tihast või leevikest ja mõni tegi üldse fantaasialinnu, tuli selline hästi kirju. (Mia)

Õpetajad kirjeldasid, et soodustavad laste algatusvõimet soodsa mängukeskkonna loomisega: varuvad erinevaid mänguvahendeid, keskustes vahetatakse mängu välja, loovmängukeskusesse lisatakse vastavalt nädalateemale mänguvahendeid.

/.../nt liiklusteemaga seoses panen loovmängu mõned helkurid ja vaatan siis, kas need lähevad mängu ja reeglina lähevad. Need kinnitatakse nukkudele ja tehakse nad nii nähtavaks. Selliste väikeste abivõtetega saab edukalt laste algatusvõimet toetada. (Kati)

Õpetajad rõhutasid, et nad ei sekku vaba mängu, vaid lasevad lastel endil mängu ja süžeed juhtida. Kinnitati, et rollimäng nõuab algatusvõimet ja selle kaudu on oskust hea õpetada.

/.../et rollimängu mängima üldse hakata, on sageli vaja vahendeid leida ja luua keskkond, laps peab sõpru mängu kutsuma, koos lepatakse kokku süžee/.../ (Helena)

Veel kirjeldati, et lastel lastakse kodus ettelõetud või iseseisvalt läbiloetud raamatut teistele tutvustada ja ümber jutustada ning seejärel lavastatakse jutt üheskoos. Nimetati ka „Samm-sammult“ metoodikat, mille abil õpetatakse lapsi teist last oma mängu kutsuma.

/.../õpimegi ära, kuidas läheneda teisele lapsele, vaatad otsa, kui laps istub, siis istud tema vastu, kui laps seisab, siis lähed tema ette, alustad vestlust küsimusega, et kas sa tahad minu mänguga liituda/.../ (Helena)

Oskus mängu ise välja mõelda. Nii mõnedki õpetajad pidasid veel oluliseks lapse oskust mängu ise välja mõelda ja oskuse arengut toetavad tegevused on esitatud tabelis 28.

Tabel 28. Alakategooria oskus mängu ise välja mõelda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus mängu ise välja mõelda	Inspireeriva mängukeskkonna loomine Erinevate vahendite andmine ja lastel lastakse vahendeid kasutades mängu välja mõelda Võimaluse tagamine, et lapsed saaksid ise mängu välja mõelda Muinasjuttudele uute lõppude väljamõtlemine ja lavastamine

Ka siin toodi välja inspireeriva keskkonna loomise olulisus, et lastes mänguideid tekitada ja oluliseks peeti piisava vaba mängu aja tagamist. Kirjeldati, et lastele antakse kätte erinevaid vahendeid ja lastakse neil neid vahendeid kasutades uus mäng välja mõelda.

/.../andsin ükskord kotitäie kangajääke ja ütlesin, et mõelge nüüd nendega üks mäng välja. Ühe asemel tuli mitu: kangastest tehti peenrad ja aiamaa, veel tehti onn ja siis seoti kangatükid kokku, seoti toolide külge ja tehti tõkkejooksu/.../ (Anet)

/.../tänapäeval on muinasjutud sageli raamatutest väga erinevate lõppudega ja siis tuligi idee, et mõtleme ise muinasjuttudele uued lõpud välja ja lavastame need. Igal juhul viimane kord kukkus lavastuses „Hunt ja seitse kitsetalle“ hunt auku ja kõht läks lõhki. (Jane)

Oskus iseseisvalt tegutseda. Tabelis 29 on esitatud tegevused, mida õpetajad läbi viivad, et toetada lapse oskust iseseisvalt tegutseda.

Tabel 29. Alakategooria oskus iseseisvalt tegutseda ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus iseseisvalt tegutseda	Lastel lastakse ise töödele, sh kunstitöödele nimed kirjutada Lastel lastakse kunstitööd ise näitusele üles panna Lapsed avavad ise töövihiku, aabitsa õigelt leheküljelt Selgitamine, et kaaslase pealt maha ei kirjutata Programmis „Hea algus“ tutvub laps iseseisvalt keskkuses oleva ülesandega

Õpetajad tunnistasid, et osa koolieelikuid kirjutavad kaaslase pealt maha, kui täidetakse töölehte või -vihikut, siis selgitatakse, et kaaslase pealt pole hea maha kirjutada, kuna maha kirjutades ei õpita midagi ja kaaslase vastus võib vale olla. Välja toodi „Hea algus“, kus laps tutvub iseseisvalt keskuse ülesande või tööga, mida seal tegema peab: suurematele lastele antakse tööjuhiseid kirjalikult, noorematele pildi kujul.

Lapse positiivne minapilt

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2011) järgi kirjeldab laps oma häid omadusi ja oskusi. Andmeanalüüsil moodustus üldkategooria lapse positiivne minapilt ühest alakategooriast: oskus kirjeldada oma häid omadusi ja oskusi.

Oskus kirjeldada oma häid omadusi ja oskusi. Intervjueeritavad nentisid, et lastel on kesine sõnavara ja sellest tulenevalt ei oska nad ka kirjeldada.

Nimetatud oskust arendavad õpetajad tegevuste abil, mis on loetletud tabelis 30.

Tabel 30. Alakategooria oskus kirjeldada oma häid omadusi ja oskusi ja tegevused

Alakategooria	Tegevused
Oskus kirjeldada oma häid omadusi ja oskusi	Omadussõnade õpetamine Kui laps ei suuda ise oma häid omadusi, oskusi välja tuua, siis õpetaja ütleb ise või ütlevad rühmakaaslased, mis lapsel hästi välja tuleb või mis on tema head omadused Mäng „Minu anne“

Tunnistati ka, et laste jaoks on väga raske ennast kirjeldada ja pigem kordavad nad seda, mida õpetaja nende kohta näitena välja tõi.

Nt, kui ütlen, et, Marta, sinu hea omadus on, et oled kõigi vastu sõbralik ja lahke, aga ütle nüüd enda kohta ise veel midagi, siis ta ütleb ikka, et on enda arvates sõbralik ja lahke. (Jane)

Kirjeldati mängu „Minu anne“.

See käib nii, et laps näitab pantomiimiga, mis tal hästi välja tuleb ja teised siis püüavad ära arvata, mis tal hästi välja tuleb: kes mängib seal pilli või jookseb kiiresti või joonistab ilusti, aga alati kõik lapsed ei suuda välja mõelda, mis neil hästi välja tuleb. Siis õpetajana muidugi aitan ja annan vihjeid, mida ta ette näidata võiks. (Signe)

Kokkuvõtvalt kasutavad uurimuses osalenud õpetajad erinevaid tegevusi ja arendamisviise, et jõuda riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavate enesekohaste oskuste arengu tulemusteni. Selgus, et arendamisviisidena kasutatakse vestlusi ja arutelusid, rollimänge, käitumise modelleerimist. Leiti, et õppimine käib paljuski praktiliste tegevuste kaudu ja näiteks oskust sobivalt käituda harjutatakse õppekäikudel. Oluliseks peeti tundekasvatust ja seda toetatakse emotsioonisõnavara õpetamise ja erinevate võtete tutvustamise abil, mis aitavad lapsel oma tunnetega paremini toime tulla. Seejuures kasutatakse õppetegevuste läbiviimisel Kairi Ennoki metoodilist abimaterjali „Lapse emotsionaalne arendamine“. Eneseteenindamisoskuse juures toodi välja oskuste järjepideva harjutamise olulisus. Veel märgiti sobiva keskkonna loomist ja lastele isetegemiseks ning otsustamiseks piisavate võimaluste tagamist, sh lastakse lapsel valikuid teha. Kinnitati õpetaja kui eeskuju olulisust ja tagasisidena märgiti lapse kiitmist ning tunnustamist. Õppeprogrammidest toodi välja „Samm-sammult“ ja „Hea algus“.

Arutelu

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid arendamisviise nad kasutavad, et saavutada koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavad arengutulemused sotsiaalsetes ja enesekohastes oskustes. Järgnevalt on arutletud uurimistöö peamiste tulemuste üle ja aluseks on võetud töö eesmärk ja uurimisküsimused.

Vastuseks esimesele uurimisküsimusele „Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid sotsiaalseid oskusi saavutada?“ saadi kolm üldkategoriat: esinemisoskus, suhtlemisel teistega arvestamine, oskus luua ja hoida sõprussuhteid.

Esinemisoskuse arendamisviisina toodi välja arutelud, kus lapsed saavad oma mõtet/arvamust avaldada ja leiti, et hommikuring on koht, kus lapsed saavad seda kõikide ees teha. Veel selgus, et õpetajate hinnangul saab grupi- ja paaristöödega lapse esinemisoskust toetada. Lown (2002) on kirjeldanud rühmatöö meetodit, kus lapsed tegutsevad grupis ja on leidnud, et selle tagajärjel paranes laste suhtlemisoskus.

Märkimist väärib, et intervjueeritavate kirjelduste järgi kasutatakse sotsiaalsete oskuste juures mitmekülgseid tegevusi „suhtlemisel teistega arvestamine“ oskuse juures. Näiteks õpetatakse lapsele viisakusväljendeid, arendatakse kuulamisoskust, kasutades selleks erinevaid võtteid, õpetatakse lapsi erivajadusi märkama ja nendega arvestama, selgitatakse erivajaduse olemust. Selgus, et ringimeetod (hommikuring – ühine tegevus) on õpetajate arvates ka siin sobilik viis, kuidas lapsi õpetada paremini kaaslasega arvestama. Varasemalt on Collins (2013) märkinud ringimeetodi tõhusust lapse suhtlemis- ja koostööoskusele. Daniels ja Stafford (2004) on rõhutanud reeglite vajalikkust, et arendada lastel arusaamist, milline on sotsiaalselt vastuvõetav käitumine. Analüüsi tulemusel selgus, et reeglite abil õpetatakse lastele, mis on lubatud ja mis mitte.

Oskus luua ja hoida sõprussuhteid juures toodi arendamisviisina välja modelleerimine, mida on märgitud ka varasemates uurimustes. Näiteks on leitud, et modelleerimisel on positiivne mõju laste sotsiaalsetele oskustele (Green et al., 2017; Lemmon & Green, 2015). Intervjueeritavate vastuseid analüüsides selgus, et õpetajad kirjeldasid modelleerimist järgmiselt: situatsioon lavastatakse ja demonstreeritakse sobiv käitumine, seejärel laps jäljendab sobivat käitumist ja seda kinnitatakse kiituse abil. Tuginedes erinevatele autoritele (Jürjen & Haili, 2017; Saat, 2005) ja uurides modelleerimise etappe, selgus, et selles uurimuses osalenud õpetajad jätavad oskuse juures ära esimese etapi - oskuse tutvustamise ja

kirjeldamise. Mitmes uurimuses on kirjeldatud mängu soodsat mõju laste sotsiaalsele pädevusele (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008; Reunamo et al., 2014). Nii selgus selleski uurimuses, et õpetajad kasutavad sotsiaalsete oskuste arendamisviisina rolli- ja situatsioonimänge. Seejuures peeti oluliseks mitmekesise ja vahelduva mängukeskkonna loomist, mille olulisust on märkinud Daniels ja Stafford (2004). Uurimusest ilmnes, et samuti kasutatakse arendamisviisina arutelu. Arutelude juures toodi välja situatsioonipiltide kasutamine, mille põhjal arutelusid läbi viiakse. Laidvee jt (2014) on „Kiusamisest vabaks“ metoodika juurde käivate situatsioonipiltide juures nentunud, et need aitavad võita ka nende laste tähelepanu, kes ei suuda veel hästi vestlusele keskenduda või ei oska ise ette kujutada situatsioone, mida arutelu käigus analüüsitakse.

Uurimistulemustest selgus, et sotsiaalsete oskuste juures tegelevad õpetajad enda hinnangul kõige enam oskusega tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada, sest lasteaia keskkonnas on lastevahelised tülid kerged tulema. Tulemuste analüüsil selgus, et tüli korral on õpetajad pigem suunajad ja abistavad osapooli suunavate küsimustega, et lapsed jõuaks ise lahenduseni. Gordon (2006) on nentunud, et laps õpib siis, kui õpetaja vahendab lastevahelisi probleeme lapsi kuulates ja laseb neil endil lahendusi leida, mitte ei lahenda probleeme laste eest. Tulemused näitasid, et sotsiaalsete oskuste õpetamiseks kasutavad uurimuses osalenud õpetajad metoodikat „Kiusamisest vabaks“ ja õppeprogrammi „Samm-sammult“. Varasemalt on uurimustes leitud, et kompleksed õpetamise metoodikad aitavad kaasa paremate tulemuste jõudmiseni laste sotsiaalsetes oskustes (Durlak et al., 2011; Piht et al., 2016). Samas ei nimetanud selles uurimuses osalenud õpetajad kordagi põngerjaõpetust või käitumistaastuse programmi, mis on suunatud probleemilahendus- ja suhtlemisoskuse toetamiseks ja käitumisprobleemide ennetamiseks. Kui oskus tüli korral käituda ja erimeelsusi lahendada vajab arendamist, siis oleks eelnevalt nimetatud komplekssete õpetamise metoodikate kasutamine asjakohane.

Vastuseks teisele uurimisküsimusele „Kuidas lasteaiaõpetajad kirjeldavad praktilisi tegevusi, mida nad läbi viivad, et riiklikus õppekavas ette nähtud 6-7aastaste laste eeldatavaid enesekohaseid oskusi saavutada?“ saadi viis üldkategoriat: emotsionaalne tarkus, sobilik käitumine, enesega toimetulek, algatusvõime ja loovus, lapse positiivne minapilt.

Intervjuueritavate vastuseid analüüsides tuli välja, et enesekohaste oskuste juures tegelevad õpetajad lapse emotsionaalse tarkuse arendamisega. Paavel (2005) on märkinud, et lapse hakkamasaamine igapäevases suhtluskeskkonnas sõltub sellest, kuivõrd hästi ta oma emotsioone teadvustab ja mõistab. Uurimuses osalenud õpetajad toetavad lapse emotsionaalset tarkust emotsioonisõnavara õpetamisega, samuti tutvustatakse lastele

erinevaid võtteid, kuidas oma tugevate tunnetega toime tulla. Ennok (2014) on tõdenud, et lastele on soovitatav õpetada tunnetega toimetulemiseks erinevaid võtteid.

Sobiliku käitumise juures pidasid intervjuueritavad oluliseks tagasiside andmist lapse käitumisele ja selleks kasutavad õpetajad sõnalist kiitmist ja lapse tunnustamist. Uurijad McClelland jt (2007b) on eelnevalt välja toonud, et laps õpib oma käitumist kohandama vastavalt tagasisidele.

Enesega toimetuleku arendamisel peeti oluliseks järjepidevust ja õpetajad ei tee lapse eest ea- ja jõukohaseid toiminguid ära. Saarits (2008) on märkinud, et lapsel kujunevad püsivad korra- ja hügieeniharjumused järjekindla ja sihipärase õpetamise tulemusel, kui lapsel endal lastakse toiminguid teha.

Märkimist väärib, et intervjuueritavate kirjelduste järgi kasutavad nad laste enesekohaste oskuste arendamise juures mitmekesiseid tegevusi lapse algatusvõime ja loovuse arendamiseks. Selleks annavad õpetajad lastele igapäevaselt valikuvõimalusi, lasevad neil endil mängu välja mõelda, kasutatakse rolli- ja lavastusmänge. Kangas jt (2015) on varasemalt leidnud, et õpetajad toetavad laste initsiatiivi, lastes neil eesmärgi püstitada, ise otsustada ja valikuid teha. Lavastusmängu juures töid intervjuueritavad välja, et lastel lastakse muinasjuttudele uusi lõppe välja mõelda ja seejärel lapsed lavastavad need. Willis ja Dinehart (2014) on märkinud, et lavastusmängul on positiivne mõju lapse algatusvõimele ja julgusele. Uurimuses osalenud õpetajate arvates nõuab rollimäng lapselt oskust oma tegevust ette planeerida ja algatusvõimet. Pramling Samuelsson ja Asplund Carlsson (2008) on varasemalt nentunud rollimängu soodsat mõju lapse algatusvõimele, oskusele tegevust ette planeerida ja valikuid teha. Veel selgus tulemuste analüüsil, et õpetajad ei sekku laste vaba mängu. Rekstad (2016) on nentunud, et vaba mäng toetab hästi lapse algatusvõimet ja iseseisvust.

Lapse positiivse minapildi arendamisviisina märgiti, et õpetaja toetab last enda heade omaduste leidmisel ja sõnastamisel. Mägi (2010) ja Paavel (2005) on märkinud, et õpetaja saab lapse usku endasse, sh oma häid omadusi tundes, toetada tagasiside abil.

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas on välja toodud sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste eeldatavad arengu tulemused, milleni koolieelik jõudma peaks. Ja õpetajate vastuseid analüüsides selgus, et nad arendavad kõiki riiklikus õppekavas kirjas olevaid eeldatavaid oskusi. Sõna-sõnalt oskuste nimetamine ei kattunud, kuid nagu on kirjutanud Jürjen ja Haili (2017), ei tohiks õpetajad riiklikus õppekavas esitatud eeldatavaid tulemusi vaadelda järgalt eristades, vaid lähtuvalt lapse üldisest arengutasemest ning oskusi tuleks toetada kõigi õppe- ja kasvatustegevuste kaudu. Uurimuses osalenud õpetajate

hinnangul on oskused omavahel niivõrd seotud, et raske on eraldi välja tuua, mis oskust konkreetse tegevusega arendatakse.

Tulemustest selgus, et nii arendataksegi sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi mitmel juhul samade tegevustega korraga. Näiteks tunnetega seonduv. Goleman (2015) on nimetanud emotsionaalse intelligentsuse osadena nii oma emotsioonide teadvustamist ja juhtimist kui teise inimese emotsioonide äratundmist. Riikliku õppekava järgi kuulub teise inimese tunnetest arusaamine „püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestlustes“ sotsiaalsete oskuste alla. Enesekohaste oskuste alla kuulub oskus „suudab oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha sobival viisil väljendada“. Näiteks kirjeldati, et oskus mõista teiste tundeid juures kasutatakse raamatut „Karul on mure“, kus arutletakse, mida karu võis tunda, kes tormi kätte jäi, seejärel, mida vanemad ja sõbrad võivad tunda, kui laps ära kaob. Kui laps mõtleb karust, siis enamasti ta samastab ennast karuga ja seega arendab karu tunnetest rääkimine lapsel oskust enese tundeid kirjeldada. Kirjelduse järgi arendatakse arutelu käigus samal ajal mõlemat: nii oma tundeid kirjeldama kui teise tundeid märkama. Sellest järeldub, et sellise arutelu kaudu arendatakse nii enesekohast kui sotsiaalset oskust.

Selgus, et sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste üheaegne arendamine toimub ka esinemisoskuse arendamisel. Lasteaiaõpetajate kirjelduste järgi kasutavad nad mitmeid tegevusi selleks, et arendada lapse esinemisoskust, mis selles uurimuses tähendas oskust oma mõtteid avaldada, julgust oma mõtet/arvamust avaldada ja esinemisjulgust. Nimetatu kuulub riikliku õppekava järgi sotsiaalsete oskuste alla. Samas arendatakse siinkohal ka enesekohaseid oskusi, kuna riikliku õppekava järgi on enesekohased oskused lapse suutlikkus teadvustada oma võimeid ja juhtida enda käitumist. Nii aitab teiste ees esinemisel tekkiv esinemisjulgus kaasa lapse positiivse minapildi kujunemisele. Sellest järeldub, et esinemisoskusega seonduvate tegevuste kaudu arendatakse nii lapse sotsiaalseid kui enesekohaseid oskusi.

Kokkuvõttes selgus uurimusest, et õpetajad kasutavad mitmesuguseid tegevusi, et jõuda riiklikus õppekavas ette nähtud eeldatavate arengutulemusteni ja arendamisviisid sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste juures paljuskki kattusid. Kuigi töö autor püüdis sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi magistritöös pingsalt eristada, siis jõudis temagi arusaamisele, et need on omavahel nii seotud ja kuna ilmnes, et tegevused, mida oskuste arendamiseks kasutatakse, suurel määral kattusid, siis eraldiseisvatena on sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste käsitlemine keeruline. Märkimist väärib, et kuigi õpetajad kirjeldasid sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamise viise ja võtteid, ei kirjeldanud nad seda,

kuidas neid oskusi süsteemselt ja järjekindlalt arendada. Intervjueeritavate sõnul puudub neil selge arusaamine, kuidas sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi süsteemselt ja järjepidevalt lastele õpetada. Han (2014) on kirjutanud, et esmalt vajaksid õpetajad ise õpetust, kuidas sotsiaalseid ja nendega tihedalt seotud enesekohaseid oskusi lastele süsteemselt ja järjekindlalt õpetada.

Uurimistöö kitsaskohad ja praktiline väärtus

Uurimistöö autoril puudus varasem intervjuueerimiskogemus ja kuigi viidi läbi kaks prooviintervjuud, võib siiski eeldada, et vähese kogemuse tõttu ei suutnud töö autor piisavalt sujuvalt intervjuusid läbi viia ja seetõttu ei pruukinud intervjuueeritav kõike vajalikku informatsiooni intervjuus edastada.

Töö praktiline väärtus on see, et uurimistöö tulemused aitavad lasteaiaõpetajaid praktiliste tegevuste ja erinevate arendamisviiside leidmisel, kuidas toetada lapse sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengut, et jõuda riiklikus õppekavas ette nähtud laste eeldatavate tulemusteni sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengus. Samuti võivad tulemused aidata täiendada lasteaia õppekava, kus on kirjeldatud, kuidas lastel sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arengut toetatakse. Töö väärtus on autori arvates koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2011) esitatud sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisviiside kirjeldused vastavalt tulemuste analüüsis selgunud kategooriatele, mis viitab erinevate oskuste koosarendamise võimalustele lasteaias.

Huvitav oleks uurimust läbi viia erinevates lasteaedades, nt kaasates uurimusse lasteaiaid, kus kasutatakse järjepidevalt ja süsteemselt erinevaid sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi toetavaid metoodikaid ja õppeprogramme ning võrrelda neid tulemustega, mis saadakse lasteaedadest, kus kindlaid metoodikaid ei kasutata.

Tänuõnad

Täna õpetajaid, kes olid nõus andma intervjuud ja jagama enda kogemusi ning arvamusi. Täna magistr töö juhendajat Heiki Kripsi nõuannete ja edasiviiva tagasiside eest. Täna enda perekonda ja töökaaslasi toetuse eest magistr töö kirjutamise perioodil. Täna oma õde Maarika Arimäed töö keelelise toimetamise eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Moonika Suurmaa

20.05.2018

Kasutatud kirjandus

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman.
- Blackwell, A. L., Yeager, D. C., Mische-Lawson, L., Bird, R. J., Cook, D. M. (2014). Teaching children self-regulation skills within the early childhood education environment: a feasibility study. *Journal of Occupational Therapy, Schools, and Early Intervention*, 7, 204-224.
- Collins, B. (2013). Empowerment of children through circle time: myth or reality. *Irish Educational Studies*, 32 (4), 421-436.
- Curby, T. W., Brown, C. A., Bassett, H. H., Denham, S. A. (2015). Associations between Preschoolers' social-emotional competence and preliteracy skills. *Infant and Child Development*, 24(5), 549-570.
- Daniels, E., Stafford, K. (2004). *Erivajadustega laste kaasamine*. Tartu: Tartumaa Trükkikoda.
- Denham, S. A., Blair, K. A., DeMulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S., Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: pathway to social competence?. *Child Development*, 74(1), 238-256.
- Denham, S. A. (2006). Social-emotional competence as support for school readiness: what is it and how do we assess it? *Early Education and Development*, 17(1), 57-89.
- Denham, S. A., Bassett, H. H., Zinsser, K., Wyatt, T. M. (2014). How preschoolers' social-emotional learning predicts their early school success: developing theory-promoting, competency-based assessments. *Infant and Child Development*, 23(4), 426-454.
- Durlak, J., Weissberg, R., Dymnicki, A., Taylor, R., Schellinger, K. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development, Special Issue: Raising Healthy Children*, 82(1), 405-432.
- Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012-2020 projekt (2011). Külalstatud aadressil <http://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-projekt.pdf>.
- Elo, S., Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62 (1), 107-115.
- Ennok, K. (2014). *Lapse emotsionaalne arendamine*. Tartu: AS Atlex.
- Ervin, B., Wash, D., Mecca, M. (2010). A 3-year study of self-regulation in Montessori and non-Montessori classrooms. *Montessori Life*, 22, 22-31.
- Eyre, L., & Eyre, R. (2014). *Kuidas oma lastele väärtusi õpetada*. Tartu: TÜ eetikakeskus.

- Furman, B. (2012). *Põngerjaõpetus. Lahendused laste probleemidele*. Tänapäev.
- Gallagher, K. C., Dadisman, K., Farmer, T. W., Huss, L., Hutchins, B. C. (2007). Social dynamics of early childhood classrooms: considerations and implications for teachers. In O. N. Saracho, B. Spodek (Eds.) *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* (pp. 17-40). Information Age Publishing.
- Goleman, D. (2015). *Emotsionaalne intelligentsus. Miks võib EQ olla tõhusam kui IQ*. Tallinn: Kirjastus Varrak.
- Gordon, T. (2006). *Õpetajate kool. Kuidas tunda ennast õpetajana paremini*. Tartu: Väike Vanker.
- Green, V. A., Prior, T., Smart, E., Boelema, T., Drysdale, H., Harcourt, S., Roche, L., Waddington, H. (2017). The use of individualized video modeling to enhance positive peer interactions in three preschool children. *Education and Treatment of Children*, 40(3), 353-378.
- Hallap, M., Padrik, M. (2008). *Lapse kõne arendamine. Praktilisi soovitusi kõnelise suhtlemise kujundamisel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Han, H. S. (2014). Supporting early childhood teachers to promote children`s social competence: components for best professional development practices. *Early Childhood Education Journal*, 42(3), 171-179.
- Jewkes, A. M., Morrison, F. (2007). Parenting and schooling influences on early self-regulation development. In O. N. Saracho, B. Spodek (Eds.) *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* (pp. 133-145). Information Age Publishing.
- Jones, D. E., Greenberg, M., Crowley, M. (2015). Early social-emotional functioning and public health: the relationship between kindergarten social competence and future wellness. *American Journal of Public Health*, 105(11), 2283-2290.
- Jürjen, T., Haili, M. (2017). Sotsiaalsed oskused vajavad õpetust?. *Eripedagoogika*, 53, 49-56.
- Kangas, J., Ojala, M., Venninen, T. (2015). Children`s self-regulation in the context of participatory pedagogy in early childhood education. *Early Education and Development*, 26(5/6), 847-870.
- Kearney, A. J. (2015). *Understanding applied behaviour analysis, second edition: an introduction to ABA for parents, teachers, and other professionals*. Jessica Kingsley Publishers.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.

- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Kiusamisest vabaks (s.a.). Külastatud aadressil <http://kiusamisestvabaks.ee/meist>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja I 2008, 23, 152*. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772?leiaKehtiv>.
- Kramer, T. J., Caldarella, P., Young, K. R., Fischer, L., Warren, J. S. (2014). Implementing strong kidsschool-wide to reduce internalizing behaviors and increase prosocial behaviors. *Education and Treatment of Children*, 37(4), 659-680.
- Krull, E. (2000). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lagerspetz, M. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Laidvee, E., Kasela, Ä., Laidvee, E. (2014). Väärtuskasvatuse metoodika „Kiusamisvaba lasteaid“. H. Tammiste (Koost), *Tarkus tuleb tasapisi. Valik aktiivõppe strateegiaid lasteaias ja koolis* (lk 279-297). Tartu: AS Atlex.
- Lemmon, K. H., Green, V. A. (2015). Using video self-modeling and the peer group to increase the social skills of a preschool child. *New Zealand Journal of Psychology*, 44(2), 68-78.
- Lovaas, O. I. (1998). *Arenguhälbega laste õpetamine*. Tartu: Paar OÜ.
- Lown, J. (2002). Circle time: the perceptions of teachers and pupils. *Educational Psychology in Practice*, 18(2), 93-102.
- Lynch, S. A., Simpson, C. G. (2010). Social skills: laying the foundation for success. *Dimensions of Early Childhood*, 38(2), 3-12.
- McClelland, M., M., Connor, C. M., Jewkes, A. M., Cameron, C. E., Farris, C. L., Morrison, F. J. (2007a). Links between behavioral regulation and preschoolers` literacy, vocabulary, and math skills. *Developmental Psychology*, 43 (4), 947-959.
- McClelland, M. M., Cameron, C. E., Wanless, S. B., Murray, A. (2007b). Executive function behavioral self-regulation, and social-emotional competence. Links to school readiness. In O. N. Saracho, B. Spodek (Eds.) *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* (pp. 83-102). Information Age Publishing.
- McClelland, M. M., Morrison, F. J., Holmes, D. L. (2000). Children at risk for early academic problems: the role of learning-related social skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 15(3), 307-329.

- Murrik, P. (2017). Suhted ja suhtlemine lasteaiarühmas. K. Nugin, T. Õun (Koost), *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias* (lk 319-342). Tartu: AS Atlex.
- Mägi, K. (2010). Emotsionaalne ja enesekohaste oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes* (lk 106-118). Tartu: EV Haridus- ja Teadusministeerium.
- Männamaa, M., & Marats, I. (2009). Lapse üldoskuste areng. E. Kulderknup (Toim), *Üldoskuste areng koolieelses eas* (lk 5-42). Tallinn: Studium.
- Paavel, H. (2005). Enesekohased oskused. A. Ots (Toim.), *Üldoskused – õpilase areng ja selle soodustamine koolis* (lk 95-127). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Piht, S., Talts, L., Nigulas, S. (2016). Shaping Estonian primary school pupils` values by using bullying-prevention methods. *Early Child Development and Care*, 186(12), 1926-1938.
- Pramling Samuelsson, I., Asplund Carlsson, M. (2008). The playing learning child: towards a pedagogy of early childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52(6), 623-641.
- Pölluste, M. (2014). Hea Algus lasteaias. H. Tammiste (Koost), *Tarkus tuleb tasapisi. Valik aktiivõppe strateegiaid lasteaias ja koolis* (lk 38-60). Tartu: AS Atlex.
- Rekstad, T. (2016). Sotsiaal-emotsionaalsest õppimisest. T. Schmidt (Toim), *Head haridust luues. Ideid, mõtteid ja retsepte kaasava hariduse edendamiseks* (lk 43-48). MTÜ Hea Algus.
- Reunamo, J., Lee, H-C., Wang, L. C., Ruokonen, I., Nikkola, T., Malmstrom, S. (2014). Children`s creativity in day care. *Early Child Development And Care*. 184(4), 617-632.
- Rogers, B. (2008). *Taasleitud käitumine*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saarits, Ü. (2008). Eneseteeninduse ja enesekohaste oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas* (lk 79-90). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saat, H. (2005). Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis. A. Ots (Toim.), *Üldoskused – õpilase areng ja selle soodustamine koolis* (lk 129-162). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Samm-sammult* (s.a.). Külastatud aadressil <http://samm-sammult.ee/>.
- Saul, H. (2014). Montessori pedagoogika lasteaias. H. Tammiste (Koost), *Tarkus tuleb tasapisi. Valik aktiivõppe strateegiaid lasteaias ja koolis* (lk 148-170). Tartu: AS Atlex.

- Sheridan, S. M., Walker, D. (1999). Social skills in context: considerations for assessment, intervention and generalization. In C. R. Reynolds, T.B.Gutkin, *The handbook of school psychology* (pp. 686-708). John Wiley & Sons, Inc.
- Tropp, K., Saat, H. (2008). Sotsiaalsete oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas* (lk 53-75). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tropp, K., Saat, H. (2010). Õpilaste suhted eakaaslastega ning täiskasvanutega ja sotsiaalsete oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes* (lk 61-89). Tartu: EV Haridus- ja Teadusministeerium.
- Ugaste, A. (2017). Laps ja mäng. K. Nugin, T. Õun (Koost), *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias* (lk 201-209). Tartu: AS Atlex.
- Vitiello, V., Williford, A. P. (2016). Relations between social skills and language and literacy outcomes among disruptive preschoolers: task engagement as a mediator. *Early Childhood Research Quarterly*, 36, 136-144.
- Williford, A. P., Vick Whittaker, J. E., Vitiello, V. E., Downer, J. T. (2013). Children`s engagement within the preschool classroom and their development of self-regulation. *Early Education and Development*, 24, 162-187.
- Willis, E., Dinehart, I. (2014). Contemplative practices in early childhood: implications for self-regulation skills and school readiness. *Early Child Development and Care*, 184 (4), 487-499.
- Õunapuu, L. (2012). Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes. Külastatud aadressil http://www.eope.ee/_download/euni_repository/file/3402/sisupakett3.zip/index.html.
- Zins, J. E., Bloodworth, M. R., Weissberg, R. P., Walberg, H. J. (2007). The scientific base linking social and emotional learning to school success. *Journal of Educational and Psychological consultation*, 17(2-3), 191-210.

Lisa 1. Väljavõte koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast (2011)

Sotsiaalsed oskused

1. Püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestlustes.
2. Tahab ja julgeb suhelda – huvitub suhetest ja tunneb huvi teiste vastu.
3. Hoolib teistest inimestest, osutab abi ja küsib seda vajadusel ka ise.
4. Osaleb rühma reeglite kujundamisel.
5. Oskab teistega arvestada ja teha koostööd.
6. Loob sõprussuhteid.
7. Saab aru oma-võõras-ühine tähendusest.
8. Teeb vahet hea ja halva käitumise vahel.
9. Mõistab, et inimesed võivad olla erinevad.
10. Järgib kokkulepituid reegleid ja üldtunnustatud käitumisnorme.
11. Selgitab oma seisukohti.

Enesekohased oskused

1. Suudab oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha sobival viisil väljendada.
2. Kirjeldab oma häid omadusi ja oskusi.
3. Oskab erinevates olukordades sobivalt käituda ning muudab oma käitumist vastavalt tagasisidele.
4. Algatab mängu ja tegevusi.
5. Tegutseb iseseisvalt ja vastutab oma käitumise eest.
6. Teab, mis võib olla tervisele kasulik või kahjulik ning kuidas ohutult käituda.
7. Saab hakkama eneseteenindamisega ja tal on kujunenud esmased tööharjumused.
8. Kasutab erinevaid vahendeid heaperemehelikult ning tegevuse lõppedes koristab enda järelt.

Allikas Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011)

Lisa 2. Väljavõte uurija päevikust

2. veebruar 2018	<i>Intervjuu Pillega. Tunnen Pillet, kuid ikkagi oli närv sees. Kui prooviintervjuus ei märganud ma kirja panna märksõnu, siis nüüd tegin seda hoolikalt. Pille oli jutukas ja tundus, et vajalikku informatsiooni sain intervjuust küll. Kohati läks jutt teemaväliseks. Ikkagi olin täpsustavate küsimuste küsimisega pisut jännis, sest kuigi Pille kirjeldas tegevusi, siis paaril korral unustasin lisaselgitusi küsida.</i>
5. veebruar 2018	<i>Appi! Kõigile õpetajatele sobib intervjuueerimiseks veebruari lõpp või märtsi algus. Üks õpetaja on korduvalt intervjuueerimisega muutnud. Kuidas ma jõuan kõik nii lühikese aja jooksul ära teha? Vähemalt Pille intervjuu sain transkribeeritud.</i>
	<i>/.../</i>
23. veebruar 2018	<i>Intervjuu Merjega. Merjega tuli sisutihe intervjuu. Ta ei kaldunud teemast kõrvale ja vastas küsimustele. Tundub, et riikliku õppekava väljavõte on selles mõttes abiks, et õpetaja ei kaldu teemast kõrvale. Merjelt sain häid mõtteid, mida oma igapäevatöös kasutada saan ja samas on need head näited mu magistritöösse, nt multikakangelaste käitumise analüüsimine koos lastega.</i>
	<i>/.../</i>
28. veebruar 2018	<i>Intervjuu Miaga. Värin hinges, sest ma ei tunne Miat. Kõik läks hästi, nii armas ja soe inimene ja temaga oli väga lihtne vestelda. Küsisin juba julgemalt täpsustavaid küsimusi. Mia intervjuust tulid head näited ja kirjeldused „Kiusamisest vabaks“ metoodika kasutamisest.</i>
28. veebruar 2018	<i>Kaks intervjuud kohe järjest. Ka intervjuu Janega kulges hästi. Seekord tegime intervjuud rühma garderoobis, polnud hea koht, sest läbikäijaid oli mitu. Õhtul intervjuud transkribeerides sain aru, et oleksin mitme koha peal pidanud lisaselgitusi küsima, nt kuidas ta täpselt situatsioonimänge läbi viib.</i>
	<i>/.../</i>
15. märts 2018	<i>Kodeerin ja kodeerin, sellel ei tulegi vist lõppu! Mul on nii palju koodi, ei tea, kas teen asju õigesti...</i>
	<i>/.../</i>
6. aprill 2018	<i>Andmeanalüüs kvalitatiivses uurimuses aines sain tagasisidet metoodika peatükile, parandan andmeanalüüsi osa juures tehtud sõnastust.</i>
	<i>/.../</i>
9. aprill 2018	<i>Jagasin andmeanalüüsi keskkonnas QCAmapi tehtud tööd kaaskodeerijaga. Loodetavasti jõuab ta peagi oma osa ära teha. Aeg lendab nii kiiresti.</i>
	<i>/.../</i>
12. aprill 2018	<i>Arutasime kaaskodeerijaga koodide üle, mõned muudatused viisin sisse. Ühendasin paar koodi ja kustutasin 4.</i>
15. aprill 2018	<i>Olen vahepeal leidnud kaks uurimust, mis sobivad mu töösse. Lisaks olen üle vaadanud teooria sõnastust. Nüüd hoogsalt tulemuste kirjutamise juurde.</i>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Moonika Suurmaa,

(sünnikuupäev: 05.03.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Lasteaiaõpetajate kirjeldused laste sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisviisidest lasteaias“,

mille juhendaja on Heiki Krips,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi Dspace´is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 20. mail 2018